

ԻՈՆ

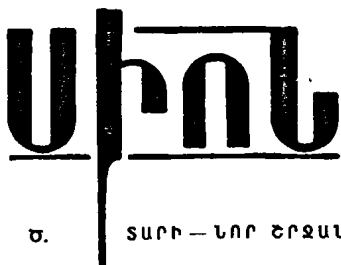
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐՁՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՅՈՉ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

Ծ ՏԵՐԻ

Բ - Գ

1976

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ ԵՐՈՒՍԱԴԵՍԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԹՈՒԹԵԱՆ

1976

Փետրուար - Մարտ

Թիւ 2 - 3

1976

February - March

No. 2-3

S I O N

VOL. 50

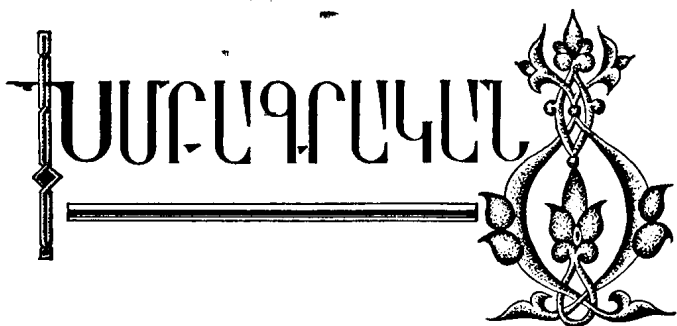
A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press
Jerusalem

Հ Ա Յ Ս Փ Ի Ի Ռ Ք Ը

ԵՒ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Ա

ՀԱՅ գաղթաշխարհ, իր ֆիզիքական տարանջատումներու պատկերով միութիւն մը ըլլալու իր տաքնապար կ'ապրի։ Մեզի հին պակսիւր անշուշտ տնտեսական գոհացուցիչ պայմաններ, մեր մէջ տկարացած չեն նաև կրօնական և կրթական զգացումները, ոչ այ իբրև ժողովուրդ ապրելու գիտակցութիւնը, բայց մեզի, երկու պատերազմներու միջև ապրող սփիւռքի սերունդին, կը պակսի այդ բոլորը ոգևորող և նպատակաւորող աշխարհահայեացքը։ Կուսակցութիւններ, յարանուանութիւններ, անհատապաշտ անխիանական ձգտումներ, և անոնց իրարու նկատմամբ ունեցած անհանդուրժող և անգիշող ոգին անշուշտ դեր մը ունին, սակայն ստեղծիչը չեն անոր։ Այս բոլորէն վեր, տիրաբար իշխող համագային գիտակցութիւն մը կարելի չեղաւ ցարդ մշակել Հայ Սփիւռքին մէջ։ Հայութեան այս պատրաստութեան մէջ Եկեղեցին, դպրոցներ, կուսակցութիւններ առանձնաբար, իրենց ուժերուն ներած չափով, փորձեցին պայծառացնել այդ գիտակցութիւնը։ սակայն ցարդ համագործ և ծրագրուած աշխատանք մը տարուած չէ։

Անշուշտ ազէտը որ զարկաւ մեր ժողովուրդը, որուն ճարակը եղանք ազդովին, աննման՝ մարդկային տարեգրութեանց մէջ, իր տեսակովն ու ծաւալովը, իր տեղը ունի երկու մեծ պատերազմները ապրող մեր ժողովուրդի հոգիին վրայ։ Այդ է պատճառ

որ ամէն ժամանակներէ աւելի՝ ապրուած սարսուռները կը մնան անկշիռ եւ անցեալի թերութիւնները կը մեծնան աւելի ծանր հետեւանքներով: Մենք կը կորսնցնենք տակաւ Հայ հոգիին յատկանիշները, կարծես թէ դադրած ենք դարաւոր մշակոյթի տէր ժողովուրդի մը համարաւ ինչ հաստատրիմ բլլալէ: Այս հանգամանքին արդիւնքն է թերեւս որ այսօր զէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մենք մեր կեանքը կը շինէինք զէպքերու ազդեցութենէն վեր իմաստութեամբ եւ միտմներով:

Նոր չէ որ Հայը գաղթաշխարհի տարածքին վրայ դրուած բլլայ լինել թէ չլինելու ճամարիտ տաղնապի մը առջի: Ապրուոտի հոգը, սոյահով կեանքի մը պահանջը, միջավայրին յարմարելու անզգալի հարկադրանքը, կը ակարացնեն հոյսաւահոյանման պարտքն ու բնազդը լայն չափերով: Եթէ Սփիւռքի մէջ տնձնիւր Հայր դատնայ իր պատկանած երկրի քաղաքացին, իր դատակնիւրն տայ միայն ալք երկրի դատտիրարկութիւնը, ապրի նոյն աշխարհամասի քաղաքական կեանքով եւ մշակոյթով, դժուարութիւններու մէկ կարեւոր մասը կը հարթուին, բայց կը չքանայ նաեւ Հայութիւնը: Հոս չենք ուզեր անգամ մը ես անեցնելու դերը մեր ժողովուրդի ինքնապահպանման ամուր եւ խոր բնազդնեւրուն, մէջտեղ է իր պատմութիւնը: Դէմ ենք կեցեր սուրով իսկ, հակառակ մեր տկարութեան, այդ ոգիին սիրոյն, աշխարհակալ կայսրութեանց, եւ պահերձ մենք զմեզ: Կը հուստանք թէ կաղմակերպուած, գիտակցուած եւ աղքովին հետապնդուած քանի մը կենսական սկզբունքներ կրնան մեզ ազատագրել լինել-չլինելու այս տաղնապէն:

Սակաւաշնորձ ժողովուրդ մը չենք, բայց մեր պատմական ճակատագիրը արդիւր է յաճախ մեղի կարելի հպարտութիւնն ու յաւակնութիւնը: Զինուորական փառքը, ճակատամարտներուն խանդավառութիւնը արհամարհելի չեն, բայց չեն կրնար պատմութիւնը փոխանորդել: Կը հաւատանք մեր ժողովուրդի արժէքներուն, առանց ընելու անոր թերութիւններու եւ արժէքներու զուգակշիռը: Ատիկա պիտի բլլայ օր մը Հայոց հայրենիքին մէջ, ամբողջական պիտէն վերջ Հայ ժողովուրդին: Այս տողերը կը գրուին ոչ թէ միջազգային պազարի մը հաշույն, այլ սփիւռքի մէջ ծուարած ու շուարած, իր ճակատագրին անվստահ, իր ընկիւղի մասին հակամարտ ազդեցութեանց իրերուն զանգուածի մը, հրաւիրելու զայն ոչ յաղթանակի հպարտութեան, այլ մարդկային տարրական վստահութիւններու, որոնցմէ տարօրէն աղքատացած ենք Սփիւռքի մշուշներուն նստածներս: Անշուշտ կայ Հայրենիքի փառքըն ու ապահովութիւնը, սակայն այս պարագան ոչինչ կը փոխէ Սփիւռքէն՝ որ պարտաւոր է ինքզինքը մարտել, այսինքն իր միտքին, սիրտին հասած բոլոր նուաստութիւնները ալակերպել:

Ոմանք մտահոգ ներկայէն, վախ ունին որ գալիք սերունդները ազգակորոյս դառնան: Ժողովուրդները անտարակոյս կը կրեն որոշ ձեւափոխութիւններ դարերու ընթացքին. այսօրուան Հա-

յութիւնը նոյնը չէ, ինչ որ էր հազար կամ նոյնիսկ հարիւր տարի առաջ: Ամէն ժողովուրդ, որքան ալ զօրաւոր ըլլայ և լաւ պաշտպանուած, պիտի կրէ օտար ազդեցութիւններ: Հաղորդակցութեան միջոցներու գերութիւնը, ձայնասփիւռը, հեռատեսիլը, օդանաւը, գիտական յեղաշրջումները պատճառներ են որ մարդիկ իրացնեն դրացիին նուաճումները և այսպէս կատարուի կարելի ներթափանցումը, որուն դէմ թումբ կանգնիլը կը նշանակէ լծանայ, կորստեան դիմել: Օտար ազդեցութիւններու դէմ պատ քաշելով չէ որ կարելի է պահել ազգութիւնը, այլ թափանցելով օտար ժողովուրդներու մէջ, իրացնելով և մարտելով անոնց տուածը: Կը բաւէ որ իրացնելու կարողութեամբ օժտուած ըլլանք: Հայ ժողովուրդը ունի այդ կարողութիւնը, մենք կերբ և մարտեր ենք պարթեական, պարսկական, յոսեական, արաբական, հռովմէական քաղաքակրթութիւնները: Մեր Ոսկեդարը արդիւնք է օտար մշակոյթները խորապէս իրացնելու կարողութեան: Հայ Եկեղեցին մեծագոյն փաստն է այդ երևոյթին: Մենք կրցանք իրացնել քրիստոնէութիւնը, առանց թողլու որ քրիստոնէութիւնը ձուլէ մեզ, — այդ է ե. Դարու հրաշքին իմաստը: Եթէ մենք այդ հեռուոր թուականներէն սկսեալ մինչև այժմ կրցեր ենք դիմանալ, պատճառը այն է որ կրցեր ենք անանիլ, տարրալուծելով և ներծուլելով օտար մշակոյթները: Առեր ենք ինչ որ համապատասխան է եղած մեր էութեան, ինքնութեան, ապրումին. փոխակերպեր ենք, փոխակերպուեր ենք, ձեռք դիմագիծ ենք փոխեր, առանց փնասելու մեր խորքին: Վա՛յ այն ժողովուրդին որ չի կրնար մարտել, չի կրնար իրացնել, չի կրնար թափանցել. ան դատապարտուած է մեռնելու: Ազդեցութիւն կրելը օրէնք է մշակոյթ ստեղծելու համար, ոչ թէ փոխադրելու, այլ իրրև հոգեկան պարարտ գործածելու՝ նորը ստեղծելու համար: Այսօր Ռուսները կը մերժեն Ամերիկացիներուն մշակոյթի մը հպարտութիւնը, անոնց թէքնիքին — նոյնինքն մետաղին և մետաղացած իմացականութեան — բնելով գիշում, բայց վտարելով գիրենք իսկական մշակոյթէն՝ որ ողիով է սլալմանաւոր:

Սփիւռքի Հայութիւնը իբրև քանակ, որակ և կարելիութիւն արհամարհելի չըլլալով հանդերձ, հանդերձուած չէ միսմինակր իրացնելու ինքզինքը, երբ օրը օրին աւելի կը տեսնենք թէ ամէն երկրի մէջ քաղաքական հայեացքը ինչ ուղղութիւն կը ստանայ փոքրամասնութեանց ինքնութեան հարցին վերաբերմամբ: Պէտք չէ մոռնալ նոյնպէս թէ արդի ընկերութեան, աւելի ճիշդ քաղաքակրթութեան մէջ անհատը փոխարինուած է զանգուածով, թէ այսօր պատմութեան բեմը կը գրաւեն շարժման մէջ եղող հաւաքականութիւնները: Զանգուածները անշուշտ նոր չէ որ դեր մը կը կատարեն պատմութեան մէջ. մարդը միշտ տիրապետուած է բաղամութենէն, որակը՝ քանակէն, սակայն զանգուածը բնաւ չէր խաղցած այն մեծ դերը որքան մեր օրերուն: Կարելի չէ այլևս անհատաբար ապրիլ և մտածել: Մշակոյթը կը ծառայէ զանգուածին, որ կը նշանակէ վերջ անհատականութեան:

Հակառակ այս իրողութեան, որ անցաւ որ երևոյթ մըն է անանցին մէջ, ընկերային գերազանց ուժը, որ ամէնէն զօրաւոր կերպով կը գրկէ մարդերը, որ զանոնք զօրացնելու, միացնելու գերագոյն ազդեակն է, որ՝ հայրենիքի, մտքի և սրտի մշակման, յեղուի, բարքերու, կրօնքի և ապագայի մէջ ալ ամէնէն աւելի մխրճող հասարակաց իտէալի կապերով կը միացնէ մարդիկը, և անոնց հանճարներուն մեծագոյն ներշնչողը կ'ըլլայ, ազգային ընկերութիւնն է: Ի հեճուկս փութկոտ նախադուշակութիւններու, ազգային զգացումը մարդկութիւնը վարող և անոր մէջ ամէնէն աւելի խոր ակօսներ բացողն է: Մեր մէջ ևս տակաւին կենդանի է այդ հոգին, որ գիտցած է երգել Գողթան երգերու քնարով, որ կանգնած է այնքան հաւատքով, հրաշքով և շնորհով հայկական ճարտարապետութեան կոթողները և անոնցմով արուեստի սրբութեամբ սրբացուցած է Հայ հողը: Այն հոգին՝ որ այնքան խորութեամբ քրիստոնէացաւ և դիցազններ պատրաստեց անիրաւութեան և բռնութեան դաւերուն դիմաց: Այն հոգին՝ որ ճառագայթ և քաղցրութիւն եղաւ Նարեկացիներու, Ծնորհալիներու և մեր աշուղներու հոգիներուն մէջ: Վերջապէս այն հոգին՝ որ կը հնչէ Անիի աւերակներուն՝ Մասիսի ստորոտին հոյակերտուող ստեղծագործութիւններուն խորը, միշտ վերածնող խորհուրդով:

Այսօր սակայն, զօրաւոր ազգային զգացում մը, նոյնիսկ քաղաքական և ընկերային ազատ պայմաններով, ի վիճակի չէ ըմբիւռքի մէջ ցրուած մեր ժողովուրդի մասերը կենդանի և ապահով պահել: Քաղաքական, ընկերային, կրթական և նոյնիսկ կրօնական գետնիներու վրայ Հայ փոքրամասնութիւնները ճնշումի տակ են իրենց բնական երկիրներու ազդեցութիւններուն, և այս յաճախ ըռնի միջոցներով: Այսօր նոյնիսկ պզտիկ ժողովուրդները ի վիճակի չեն իրենց գոյութիւնը ապահով շարունակել և ստիպուած են յաճախ կոթիներու իրենցմէ աւելի զօրաւորին, կամ ընդունելու անոր համակրանքի հովանին, զոհելով շատ բան իրենց ազատութեան և իրաւունքներէն:

Վերջին կենդանի օրինակը ի յայտ եկաւ Լիբանանի քաղաքացիական կռիւներու ընթացքին: Լիբանանահայութիւնը իր բոլոր կուսակցութիւններով և յարանուանութիւններով որդեգրեց դրական չէզոքութեան կեցուածք մը: Այդ կեցուածքը չփրկեց գինքըր սակայն զոհեր տալէ և տնտեսական փնասներէն: Աւելին՝ չի խոստանար թախտաւոր ապագայ մը, իրեն յատուկ: Երկրին մեծամասնութիւնը եղող և պայքար տանող կողմերու հետապնդումներէն որքա՞ն բաժին պիտի կրնանք ունենալ մենք և մեզի պէս թիւով քիչ համայնքները, նոյնիսկ Լիբանանի նման երկրի մը մէջ, որ իր պատմութեան վերջի շրջաններուն ապաստանարանը եղաւ հայածական զանգուածներուն, առիթ տալով բոլորին անխտիր ապրելու իրենց սեփական աւանդութիւններով, դաւանանքով, լեզուով, մշակոյթով և իւրաքանչիւր զիմագծով:

Աւելի քան յիսուն տարի է որ մեր մտաւոր, հոգեկան և ըն-

կերային ձգտումներու և ըղձանքներու արտայայտութիւնը եղող Հայ մամուլը կը ծրագրէ, կը քարոզէ և կը պատգամէ իբր թէ մեր կեանքին վերաբերեալ հարցերը և Սփիւռքի մէջ մեր կեանքը ապահով ուղղութիւններու վրայ զննող միջոցառումներ, բայց կը թուի թէ մենք տակաւին չունինք ուղղութիւն, վասնզի չենք գիտեր թէ ինչ կ'ընենք: Զունինք տակաւին մեր «ամէն բանէ վեր»ը, հասարակաց այն հոգեղինեալ կարգախօսը՝ որ ոսկի թելով մը առնչէր մեր հոգիները իրարու: Այդ պիտի ըլլար առաջին՝ և մեզմէ կախում ունեցող այն միակ պայմանը, որուն իրազործութեամբ գիտնին վրայ կ'եցած՝ պիտի կրնայինք ողջունել մեր բոլորէն՝ ըզձագին երազաւոր ապահովութիւնը Սփիւռքի մեր աշխարհացրիւ Հայութեան:

Հայուն ճակատագիրը բոլոր երկիրներու մէջ կը շարունակէ մնալ դժուարութիւններու և անտպահովութեանց շարաշարութիւն մը: Հատուածական պայքարներ և յարանդանական մեկուորանքներ կը շարունակեն ժթագնել մեր կեանքը, որ այնքան պէտք ունի փոխադարձ հասկացողութեան, իրար կարեկցելու և սիրելու համեմաշիւ զգացումներուն: Իրարու գործը արգիլելու, զիրար չէզոքացնելու և տապալելու համար վատնուած ուժերը, կորստած պառհկութիւնները եթէ գործածուէին մեր կեանքի կազմակերպութեան, պահպանման և ստեղծագործական թափին, լեշի պիտի չահեցնէին այն բոլորը՝ զոր չտրուեցաւ մեզի ունենալ անցնող յիսուն տարիներուն, հակառակ մեր սէտքին և փափաքներուն, և անոնց համար ազգովին ընդառաջուած զոհողութեանց:

Մեր նիւթական և բարոյական գոյութիւնը ամէն օր հարկին տակն է լուրջ վտանգներու: Անհամեմաշիւ, անհանդուրժող մթնոլորտ մը կը անուցանէ կիրքերը, կը կազմալուծէ բարեացակամութիւնները, կը զօրացնէ պառակտումները և կը քայքայէ միասնական և հաւաքական ոգին: Պարտինք ունենալ միշտ, բայց մոնա. անդ այս օրերուն, այն կարելի տրամադրութիւնը, մարդկօրէն և հայօրէն անաչառութեամբ և պաղարիւնով քննելու և յուժեղութեամբ մտքին և խղճին առջև դրուած ազգային հարցերը: Պէտք չէ որ առիթ ըլլանք մեր ցեղային հաւաքական կորովը քայքայող արարքներու և անոր իղձմասնքը պղտորող առիթներուն: Ինքնաճանաչ հասարակութիւններու համար վէճը սկզբունքին չորջ չէ, այլ այն միջոցներուն և գործունէութեան՝ որոնց միջոցաւ կ'արտայայտուի և կ'իրացուի սկզբունքը:

Հոս կը վերջացնենք, իմրագրականներու շարքի մը իբր յառաջարան ծառայող այս ընդհանուր ակնարկը, ըսելու համար յետոյ մեր բուն ըսելիքը:

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

202. ՔՐԻՍՏՈՍԻ ՓՐԿԱՆՔԸ. *Խօսելով մասնաւորապէս Քրիստոսի հատուցած փրկականքին վրայ, պարտինք ճանչնալ զայն նախ իբրեւ արժանաւոր իր նպատակին լրման համար, այսինքն է համեմատ և բաւական հատուցմանը համար յանցանքին կամ պարտքին՝ զոր մարդ Աստուծոյ կը պարտէր: Այդ բաւականութեան կը վկայէ Պօղոս, ըսելով. «Միով պատարագաւ կատարեաց զսրբեալսն ի ժշտնջնաւորս» (Իբր. Ժ 14), որպէս թէ ըսէր՝ միանգամընդմիջ բաւական եղաւ Քրիստոսի պատարագը բոլոր մարդոց սրտութեան համար: Բայց Քրիստոսի պատարագը ոչ միայն բաւական եղաւ, այլ առաւել նաեւ քան զբաւական, մասնդի անոր արդիւնքը աւելի եղաւ քան պարտքը զոր պէտք էր հատուցանել: Ու ասիկա կը բացայայտուի Պօղոսի միւս խօսքէն. «Զի ուր առաւել եղև մեղքն, առաւել ևս յաւելան շնորհքն» (Հռոմ. Ե 20): Եւ Պօղոսի այս խօսքը եզրակացութիւնն է այն զլուխին, որ ուրիշ բան չուզեր ցոյց տալ եթէ ոչ սա թէ ինչպէս Աղաժով մը տաւ, նոյնպէս Քրիստոսով վերցուցաւ մեղքը: Հատուցման այդ բաւականութիւնը և առաւելութիւնը, առանց Ս. Դիրքէն խօսքերու, կարելի էր հանել և հետեցնել մարդեղութեան խորհուրդէն նոյնիսկ, մասնդի նա որ կը հատուցանէր՝ չէր հատուցաներ իբրեւ մարդ լոկ, այլ քանի որ Աստուած էր և մարդ՝ իբրեւ Աստուած և մարդ, միաւորեալ անքննելի միաւորութեամբ:*

203. ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԳՈՐԾԵՐԸ. *Ողորդ է նա. և թէ Քրիստոսի գործերը ինչպէ՞ս կրցան հատուցման արժանիք և արդիւնք ունենայ. բայց մարդեղութեան խորհուրդին հիման վրայ դիւրաւ կը պարզարանուին այդ գծուաբութիւնները: Որպէսզի գործ մը արժանաւոր համարուի, պէտք է նախ որ այդ գործը ա-*

ղատ և բարի ըլլայ, յետոյ՝ որ գործողը Աստուծոյ հաճոյ և ի վիճակի ըլլայ արդիւնաւորութեան, ի վերջոյ՝ որ Աստուծոյ կողմէ վարձքի խոստում ըլլայ: Արդ, այս երեք պայմանները կը ճշմարտութիւն Քրիստոսի վրայ, Ս. Գրոց խօսքերէն. «Քրիստոս սիրեաց զմեզ և մատնեաց զանձն իւր վասն մեր պատարագ և զենուամբ Աստուծոյ» (Եփես. Ե 2): «Յոնարհեցոյց զանձն . . . վասնորոյ և Աստուած յնա առաւել բարձրացոյց» (Փիլ. Բ 8, 9): «Եթէ տալիք զվասն մեղացն, անձինք ձեր տեսցեն զաւակ երկայնակեաց» (Իսայի ԾԳ 10):

204. ԱՆՍԱՀՄԱՆ ՓՐԿԱՆՔ. *Վերջապէս մարդոց փրկութեան համար Քրիստոսի ունեցած արդիւնքներուն վրայ խօսած առանձնեք անսահման և անչափ կ'ըսուին. ինչո՞ւ ուրեմն անչափ և անսահման արդիւնքներէն ետք իւրաքանչիւր մարդու արդիւնքն ալ կը պահանջուի իր անհատական փրկութեան համար: Դժուար չէ ըմբռնել ասիկա, որովհետեւ ուրիշ է իբրեւ հասարակ բարիք յառաջ բերուած և աւանդուած արդիւնքը, որ այդպէս դիւրամեքմանայի գործուած կ'ըլլայ բոլոր կամեցողներուն, և ուրիշ՝ անհատաբար անոր մերձենալը և զայն իբրեւ սեփական բուսացութիւն և վայելք անձին պատշաճեցնել ուզելը: Փրկչին անսահման արդիւնքներէն վերջ մարդերէն պահանջուած սահմանաւոր արդիւնքներու պարագան այդ երկրորդ կէտը կը ներկայացնէ, ու մարդոց արդիւնքները արդարեւ բոլորովին աննշանակ կ'ըլլային, եթէ հիմնուած ու պատշաճեցուած չըլլային Քրիստոսի արդիւնքներուն վրայ:*

205. ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԱՂՕԹՔԸ. *Ոմանք դժուարութիւն մը կը համարեն սա կէտը թէ ի՞նչ կը նշանակէր աղօթքը զոր Քրիստոս իր*

կեանքին մէջ կը մատուցանէր և զոր կը մատուցանէ տակաւին ըստ Պօղոսի. «է ընդ ալմէ Աստուծոյ, որ և բարեխօս իսկ է վասն մեր» (Հռոմ. Ը 34) : Այս բանին մէջ ալ պինդ բռնելով մարդեղութեան խորհուրդին հիմը և յենելով յաստութեանց խաղորդութեան սկըզբունքին վրայ, ինչպէս և հետեւելով անհատ միաւորութեան վարդապետութեան, դժուար չըլլար երբեք իմանալ թէ կատարեալ Աստուած և կատարեալ մարդ եղողին մէջ ինչպէ՛ս աստուածայինները և մարդկայինները միանցածայն կը ճշմարտուէին. բոստ որում, եթէ բարեխօս կ'ըստէ մարդկութեան համար, տուի՛ր կը լինի Քրիստոսի աստուածութիւնը. «Զոր ինչ խնդրիցէք յանուն իմ, արարից զայն» (Յովհ. ԺԴ 14) : Բայց որովհետեւ հա-

ւատացեալներուն համար յարմարագոյն է բարձրագոյնին նայիլ, այս պատճառաւ Ս. Եկեղեցին իր աղօթքներուն մէջ կը սիրէ յաւելտ գիմել առ Քրիստոս իբրև տուիչի և ոչ իբրև բարեխօսի, թէ և յաճախ տնօրինականները յիշատակելով, կ'աղօթէ առ Հայր վասն խաչին, վասն մասանց եայլն : Քրիստոսի տոյս կեանքին մէջ մատուցած աղօթքը երկու նպատակ ունէր : Մին՝ որպէսզի մարդկային կեանքի բարի կարիքները լրացում գտնէին, և երկրորդ՝ որպէսզի այդ կարիքները ուսուցանէին ոչ լոկ խրատով, այլ նաև օրինակով :

Այսքան մարդեղութեան խորհուրդին վրայ, առանց երկարարանութեան :

Յ Ա Ղ Ա Գ Ս Պ Ա Շ Տ Ա Մ Ա Ն Ց

206. ՊԱՇՏԱՄՈՒՆԻՒՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ .

Պաշտամունքին մասին ընդհանուր կերպով խօսեցանք, երբ Աստուածութեան և կրօնից մասին իմաստասիրական սկզբունքներ յառաջ բերինք : Հիմա մեզի կը մնայ խօսիլ յաստկապէս պաշտամունքի մասին, ինչպէս որ կ'իմանանք և կը կատարենք զայն քրիստոնէական հաւատքին համաձայն :

Հարկ չկայ ուրեմն ըսելու թէ ի՞նչ է պաշտօնը կամ պաշտամունքը, և թէ ի՞նչ տարբերութիւն կայ ներքին կամ արտաքին կամ Հրապարակային պաշտամունքներուն միջև. հարկ է միայն որ ըսենք թէ ինչպէ՛ս կը բաժնուին պաշտամունքները իրենց աստիճաններուն համեմատ, որոնք յունալատին բառերով կ'ըսուին *latría* և *diáia*, և զոր մեր լեզուին մէջ թարգմանուած կը գտնենք երբեմն նրկրպագութիւն և մեծարանք բառերով, և երբեմն՝ պաշտելութիւն և յարգութիւն բառերով :

Բուն պաշտելութիւնը կամ պաշտելութեան պաշտամունքը միայն Աստուծոյ է սեփական, իսկ յարգութեան պաշտամունքը բնծայելի կը նկատենք Աստուծոյ քնտրելի սուրբերուն կամ սիրելիներուն : Կայ նաև *hyperdiáia*, որ և գեղարգութիւն, միջասահման աստիճան մը, տարբեր պաշտելութենէ և աւելի քան յարգութիւնը, զոր ոմանք յատկա-

պէս կ'աղմած են Աստուածածին Մարիամու համար : Պաշտելութեան և յարգելութեան աստիճանները ի գէպ է ցոյց տալ օրինակով պատույ և մեծարանքի այն աստիճաններուն, զորս ասիոր ենք բնծայել թաղաւորին և աւագանիին :

207. ՊԱՅՄԱՆՔ ՊԱՇՏԱՄԱՆՑ . Ուղիղ հասկնալու համար պաշտամունքները, որոնք կրնան բնծայուիլ որու որ պատշաճ նկատուին, կամ որոնց մասին կրնան ինչպիւրեք յուզուիլ և ծնունդ տալ տարբերեալ կարծիքներու, ի գէպ է յիշել ինչ ինչ տեղեկութիւններ :

Նախ՝ պաշտամունքի առէն դժբաժուած բառերը, խօսքերը, գործերը և շարժուածքները անպատճառ միեւնոյն կերպով որոշի : Իմաստ մը չեն կրնար ունենայ, որովհետեւ միևնոյն բառը կամ գործը երբեմն կ'ուղղուին զանազաններու, որոնք միեւնոյն աստիճանի վրայ չեն կրնար նկատուիլ : Ասիկա գիտելի է մասնաւորապէս երկրպագութիւն բառին համար (*Adoration*), որ աստուածային պաշտելութեան գերագոյն բացատրութիւնն է. բայց կը տեսնենք նաև որ Աբրահամ (Մենդ. ԺԸ 2) և Ղովտ (Մենդ. ԺԹ 1) կ'երկրպագեն Հրեշտակներուն. Աբրահամ զարձեալ՝ Քիտացուց իշխաններուն (Մենդ. ԻԳ 7) . Յովսէփի որ-

գինները կ'երկրպագեն Յակոբին (Ծննդ. ԽԼ 12) և յաճախ կը տեսնուի որ երկրպագութիւն կ'ընծայուի մարդոց, առանց սակայն իբր Աստուած պաշտելու զանոնք: Եւ որովհետեւ միեւնոյն խօսք մը կամ գործ մը կրնայ տարբեր իմացուածներ ունենալ, Հետեաւարք և Հնար է իմացուածի այդ տարբերութեան համեմատ միեւնոյն խօսքը կամ գործը հաստատել կամ ժխտել: Այս պատճառաւ, իբրեւ պաշտամանց վերջնական և որոշիչ կէտ՝ ի դէպ է ունենալ սահմանուած բառեր որոնք կարենան Հեռացնել խօսքի երկդիմութիւնները: Եւ որովհետեւ սովորական կիրառութիւնը ընդունած է արդէն յունարէնէն առնուած լադրիական և աուլիական բառերը, և յաճախ յունարէն բառերով կաղմուած են դիտական ճշգրտանութիւնները, և թէ անդէպ նկատենք մենք այ նոյնութեամբ գործածել զանոնք, զոնկ պէտք է վերեւ նշանակուած անոնց հայերէն Հոմանիշները կամ ուրիշ նմաններ կիրարկենք անփոփոխ կերպով:

208. ՊԱՇՏՏՈՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ. Բայց պաշտամանց ձեւերով և բանաձևներով դրաւ զիջէ աւելի պէտք է նկատի ունենանք պաշտամանց նպատակները և առարկաները: Ու բարձրագոյնէն անշուշտ սկսելով, հարկ է որ խօսինք նախ այն պաշտամունքին մասին զոր կը մատուցանենք Աստուծոյ: Առանց երկրաւորութեան, պաշտամունքը ըստաւոր իր մարդկային, լրացեալ և գերազանց առուժովը և աստիճանովը, բարձրեայն Աստուծոյ միայն կը պատշաճի: Ոչ ոք կը ժխտէ ասիկա, և թէ անշուշտ աստուածութեան չէ, և մանաւանդ և թէ բուն լադրիական պաշտօնը կ'ուզենք բնայ:

Կրնանք նաև ըսել թէ պաշտօնը Աստուծոյ միայն վայել է, և Աստուծոյ գառ ուրիշ ոչ մէկուն, և թէ արարածի ընծայուած պաշտօնը, ինչ կերպով որ ալ լինի, անպատշաճ է:

Բայց երբ այսպէս կ'ըսենք, տուլիական պաշտօնը պէտք է դատենք ըլլոր միւս պաշտօններէն, և լոկ պատիւ, մեծարանք և յարգանք կուէնք զայն:

209. ՊԱՇՏՏՈՆ ԵՐՐՈՐԴՈՒԹԵԱՆ. Ինչ որ կ'ըսուի Աստուծոյ մասին, կ'ըսուի միանգամայն Երրորդութեան մասին, և անոր իւրաքանչիւր անձին մասին առանձնաբար՝ երբ

իւրաքանչիւր դէմքը առանձնաբար տեսնուի: Կը հետևի արդէն Երրորդութեան խորհուրդին վերաբերմամբ մեր ըսածներէն թէ այս վարդապետութեան հիմը տարբեր չէ Աստուծոյ միութենէն, և թէ ինչ որ քրիստոնէական յայտնութեան համեմատ կը դաւանինք Աստուծոյ մասին, համեմատ է անոր՝ զոր գիտենք Աստուծոյ մասին իմաստասիրական ճշմարտութեամբ:

210. ՊԱՇՏՏՈՆ ՄԱՌԻԵՂՈՒԹԵԱՆ. Երրորդութեան խորհուրդէն անցնելով մարդկայնութեան խորհուրդին, և խօսելով Քրիստոսի ընծայելի պաշտամունքին մասին, հարկ է որ ըսենք թէ բացայայտ է Ս. Գրքին պատգամը՝ թէ արժան է Քրիստոսի ընծայելի երկրպագութիւն, զի մետասան առաքելներն ալ Գալիլիոյ լերան վրայ «Իբրեւ տեսին զնա, երկիր պազին նմա» (Մատթ. ԻԼ 17), որովհետեւ իրեն համար ըսուած է «Երկիր պազցեն նա ամենայն Հրէշտեղ Աստուծոյ» (Եբր. Ա 6): Ու այս պատճառաւ «Յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծուր կրկնեցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարմատականաց» (Փիլ. Բ 10): Բայց թէ պաշտամունքներէն ո՛րը ընծայելի է Քրիստոսի, դժուար չէ ճշդել, թէ և գտնուեցան ոճանք որ իրենց քահանութեամբ մեկնեցին զայն: Նետորք կ'ըսէր թէ «Յանուն Ժածկեալին պիտի երկրպագէ տեսանելիէն»: Այլ առիկա երկուքի բաժնել էր երկրպագութիւնը: Նետորքի կը մօտենան նաև անոնք որ Քրիստոսի ընծայուած երկրպագութեան մէջ կը բաժնեն բացարձակը յարարերական պաշտամունքով կ'ուզեն պատուել: Նման կերպով կը խօսին նաև կարծէք Լատինները, երբ ըստինքեան երկրպագութիւնը կը բաժնեն մասն ինքեան երկրպագութենէն: Մենք Հաստատուն կենանք միաւորական վարդապետութեան վրայ և մի Քրիստոսը ճանչնանք միշտ իր անբաժանելի միաւորութեանը մէջ, և իրեն ընծայած մեր երկրպագութիւնը երկուքի չբաժնենք, որպէսզի ճայնակից չերկնեք անոնց՝ որոնք, ըստ Աթանասի, կ'ըսեն. «Ի՞նչ կայ ի մարմնոյդ, զի պաշտեցուք զեղեղ» (Թուղթ առ Անեյփիս):

211. ԽԱՋ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐ. Վերեւ յառաջ բեր-

ուած Պօղոսի խօսքերուն մէջ տեսանք Քրիստոսի անունը երկրպագելի բոլոր երկնի եւ երկրի, և նոյնիսկ դժոխոց տարածներէն (Փիլ. Բ 10)։ Ծնորհալի, իբրև բացատրութիւն այդ խօսքերուն, կ'ըսէ թէ անունը ոչ այլ ինչ է բայց եթէ ձայն որ ականջներուն կու տայ նշանակուած իրին զգայութիւնը և էութիւնը։ Այդ անունին համանման է, կ'ըսէ, պատկերն ալ, որովհետև այս ալ ձև մըն է որ կու տայ նշանակուած իրին զգայութիւնը և էութիւնը կ'արթնցնէ, այս պատճառաւ Քրիստոսի ընծայուած պաշտամունքին համանման պաշտամունք կ'ընծայուէ նաև խաչին և փրկչական պատկերին։ Սակայն երբ խաչը կը պաշտենք, եթէ բուն իսկ այն խաչափայտն է որուն վրայ բնառեցաւ Քրիստոս, և կամ նոյն խաչափայտէն նշխար մըն է և կամ անոր նմանութեամբ նորակերտուած մը, միշտ ստոյգ է թէ զԱստուածընկալ խաչը տեսնելով, ոչ իբրև նիւթին, այլ անոր վրայ եղած անեղևոյթին է որ պաշտօն կը մատուցանենք։ այսպէս և փրկչական պատկերին ոչ թէ նիւթին և ներկերուն, այլ Քրիստոսի, որ է պատկեր անեղևոյթ Հօր Աստուծոյ, կ'երկրպագենք — Ծնորհալի — Ըստ այսմ ուրեմն, խաչին և փրկչական պատկերին ընծայուած պաշտօնը ուղղուած է ոչ թէ խաչին կամ պատկերին նիւթին, այլ միայն և միշտ նշանակուած իրին, այսինքն Քրիստոսին, որուն զգայութիւնը և էութիւնը կը զարթոյցանեն անոնք մեր մէջ, արտաքին ըզգայութեան ներքին միջնորդով։

212. ԽԱՉԵՐԻՆԻ ԵՒ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐԻՆԻ ՕՒԾԻՄԸ. Զեռակերտ խաչերուն համար մեր Եկեղեցիին հաստատուն կանոնն է օծել զանոնք Ս. Միլաոնով և յետոյ գործածել իբրև նշան պաշտամունքի. չիլի եթէ ոք խաչ արասցէ փայտեայ կամ յինչ և իցէ նիւթոյ և ոչ առցէ քահանային օրհնել և օծանել զոս և միւռնոնփն սրբել, ոչ է պարտ զոս ի պատուի ընդունելի և երկրպագութիւն մատուցանել (Օձնեցի)։ Որովհետև երբ լոկ չօրհնուած նիւթին երկրպագութիւն մատուցուի, այն ատեն աշխարհի նկարակերտութեանց կամ ուրիշ նիւթերու մէջ եղած որևէ քառակուսի ձև

պէտք է երկրպագելի ըլլայ (Ծնորհալի)։ Իսկ Ս. Միլաոնը թէ և ըստինքեան պաշտելի նիւթ է, բայց նուիրական միջնորդ և հաստատուն նշանակ մըն է, որով հասարակ իրաց կարգէն և մարմնաւոր տարազով և նիւթով եղած բան մը կը զանազանութի կիրառութեամբ և նշանակութեամբ, և յատկապէս կ'որոշուի հոգեւոր նշանակութեամբ, կիրառութեամբ և գործածութեամբ։ Ու ասիկա շատ ալ պատշաճ բան մըն է, զի ինչպէս պաշտամունքին պաշտօնեան կ'օծուի, նոյնպէս և պէտք է օծուին պաշտամունքին գործիք եղած արարկաներն ու ապանքերը։ Եթէ մէկը ուղէ բռն թէ օծումը կրնայ աւելորդապաշտութեան կարծիքներ վրդուել, կարծել տալով ռաժիկին թէ իրական փոփոխութիւն մը կը կատարուի նշանակներուն մէջ, աւելի ճանաչողն կ'երեւի ի հակառակէն ըսել թէ նիւթական միջնորդներով զօրացած կրօնական պաշտամանց բողոքումը պէտք է շատ տարածուի խարուսիւն չգրուած նշանակներու կիրառութեամբ, որ շատ աւելի փնտաւար աւելորդապաշտութեան մըն է։ Եւ ինչ կարելի է խորհիլ և իմաստութեամբ հնարել որպէսզի թոյլ չտրուի որ սղէտները չզեղծանեն և գիտողները չխժոժեն։

213. ՊԱՇՏՈՆ ՍՐԲՈՑ. Կարգը եկաւ այժմ խօսելու սրբոց ընծայուած պաշտամունքին վրայ։ Պաշտօն բառով հոս պէտք է հասկնալ տուլիականը. և եթէ պաշտօն բառը, որ իր հասարակ առումին մէջ ոչինչ ունի ծանր, զի կը նշանակէ պարզապէս ծառայութիւն, ծանրը թուի ոմանց, հնար է անոր տեղ գործածել յարգութիւն բառը. թէ և, ըստ մեր հասկացողութեան, աւելի ծանր է յարգութիւն բառը, որ ցոյց կու տայ բանական էակին բարոյական մէկ գործը քան պաշտօնը՝ որ պարզապէս ցոյց կու տայ նիւթական և արտաքին գործ։

Կը նկատենք դարձեալ թէ պաշտամանց կամ յարգութեանց արտաքին ձևերը բոսինքեան աննպատակ են, և իրենց սեփական արժէքներուն մէջ իսկական տարբերութիւն կամ էական առաւելութիւն չունին, այլ ամէն ինչ կախուած է առումէն և դիտումէն, որով իւ-

բաժանչիւր անձ կամ ընդհանուր սոցիորոյթ կապուած է անոնց: Այսպէս, ո՛չ ճրագը ստորին է քան խուկը, և ո՛չ ծերագրութիւնը աւելի բարձր՝ քան բազկատարածութիւնը, և այլն: Ո՞չ ապաքէն պաշտամանց և յարգութեանց զանազան ձևերուն մէջ գլուխը ծածկելը կամ կօշիկը ոտքէն հանելը պատուելւան պատուելի է փոխադարձաբար զանապան ազգաց սոցիորութիւններուն համեմատ: Ապա ուրեմն ոչ մէկ խնդիր կրնայ ըլլալ բառերու, ձևերու, գործերու և նշաններու մասին, գործա կարելի է ընծայել ի պատիւ սրբոց. բայց միշտ պէտք է ցոյց տալ թէ պաշտօնը զոր Քրիստոսի Եկեղեցին կ'ընծայէ Հրեշտակաց, արդարեաներուն և սրբոց՝ զերծ է կոտպաշտական զեղծմանց մեղադրանքէն:

214. ՍՈՒՐԲԵՐ ԵՒ ՀՐԵՇՏԱԿՆԵՐ. Միասին նկատի կ'առնենք սուրբերը և Հրեշտակները, այսինքն արտաքոյ աշխարհիս եղած անմարմին բանաւոր Հակները և մարդերէն անոնք՝ որոնք հաստարկաց կաթնեաց համեմատ ուղղութեամբ և արդարութեամբ, և կամ կատարեալ ապաշխարութեամբ մեկնեցան այս աշխարհէն, իրենց կեանքը անցրին լոյ կամ պատարապելով Քրիստոսի հաւատքին: Անոնք որ ի քնէ աննիթ են, կամ որոնք նիւթականէն մերկացան, կրնան այս տեսակէտով մէկ գլծի վրայ համարուիլ:

Սուրբ Գիրքը ոչ սակաւ օրինակներ ունի Հրեշտակաց ընծայուած երկրպագութեան: Թողունք Արքահամի և Ղովտի բրածները գործա յիշեցինք վերև, որովհետև թերևս երկրպագած ատեն զանոնք չլին ճաննար իրրի Հրեշտակներ, այլ իբրև պատուաւոր պանդուխտներ՝ մեծարանքի և սպասարկութեան արժանի, և լոկ մարդկային պատիւ է որ կ'ընծայէին, ժամանակի ձևերուն համե-

մատ: Բազաամ երբ տեսաւ Հրեշտակը, «անկեալ ի վերայ երեսաց իւրոց, երկիր եպագ նրմա» (Թիւ. ԻԲ 31): Դիտելի է որ ըստ Ս. Գրքոց, «երաց Տէր զաչս բազումս» այդպէս բնելու համար: Յետու տեսնելով սուսերամերկ մարդը, և յոելով թէ զօրաւոր է ի զօրու Տեսուն, այսինքն երկնային զօրաց, «անկաւ ի վերայ երեսաց իւրոց և երկիր եպագ» (Ես. Ե 15). ու Սոմնացի կինը, Եղիսէի ձեռքով իր որդւոյն յարութիւն առնելէն ետքը, դիտնելով թէ Աստուծոյ մարդ է ան, «անկաւ առ ոտս նորա և երկիր եպագ նմա յերկիր» (Դ Թագ. Դ 37): Երբորդ յիսնապետր երբ մարդ զրկեց Եղիան ձերբակալելու համար, և տեսաւ առաջիններուն պատժուիլը, «անկաւ ի վերայ ծնեաց իւրոց առաջի Եղիայի և աղաչէր զնա», զայն կոչելով «այրդ Աստուծոյ» (Դ Թագ. Ա 13): Աստուած ինքնին հրամայեց պատիւի արժանի նկատել Հրեշտակները:

215. ՆՇԱՆԱԿ ՊԱՏԻՈՑ. Եկեղեցւոյ Հին յիշատակարաններուն մէջ յաճախ կը հանդիպինք սուրբերու ընծայուած պատուոյ և մեծարանաց նշաններու, ինչպէս են հանդէսով անոնց մահուան կամ նահատակութեան տարեգարձները կատարել, պատուել անոնց յիշատակը պատուոյն որոշ օրերուն մէջ, չինել անոնց գերեզմաններուն վրայ կամ մօտը պաշտամունքի վայրեր որոնք կը կոչուին վրկայարան կամ մարտիրոսարան, խորհրդական և բարեպաշտական պատարագներ մատուցանել անոնց վկայարաններուն մէջ յանուն վայրին կամ սուրբին: Ու այս այնչափ յայտնի է որ նախին սուրբ հայրերու եկեղեցական մատենագրութեան գիրքերուն մէջ անպակաս են գովութեան խօսքեր, ներբողական ճառեր և վկայարանութիւններ՝ նուիրուած անոնց յիշատակին:

(Շար. 21)

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

Պ Ա Յ Ք Ը

Մեծ Պահլի եօթ շաբաթները իրենց վախճանին կը մօտենան, որոնք Հոգևոր մտամփոփումի և կրօնական խոկումի առիթը կ'ընծայեն Հաւատացեալին, տեսնելու իր մարմինը, բայց մանաւանդ Հոգին:

Կեանքը մեղքին դէմ կռիւ մըն է, պայքար մը նիւթին և խորհուրդին միջև, կիրքերու և առաքինութիւններու միջև: Մարդը չի կրնար հրաժարիլ Աստուծոյ, չի կրնար նոյնպէս հրաժարիլ մեղքէն: Ան կը սիրէ իր մարմինը, կը սիրէ նաև իր Հոգին: Անոք թշնամիներ չեն իրարու, բայց նոյն ուղիէն չեն ընթանար: Պահլը անոնց ներդաշնակութեան, համերաշխութեան նպաստող առիթն է:

Այս հաւասարակշռութիւնը դժուար է կեանքին մէջ: Մարդիկ կը ձրգտին Հոգեպաշտութեան և կը դառնան ճշնագրեաց: Կ'ուզեն բացուիլ կեանքի ուրախութիւններուն, կը սուգուին աշխարհիկ հաճոյքներու մէջ: Կ'ուզեն հեռու մնալ մեղքէն, կ'իյնան օրէնքի բռնութեան տակ: Կը նախընտրեն ազատութիւն, կ'երթան անկարգութեան: Մարդուն համար շատ դժուար է պահել այս հաւասարակշռութիւնը:

Ձեռք վերլուծեք պահլը, բաներ կան որոնց իրադործումն է որ արժէք ունի. կը գոհանանք միայն ըսելով որ Եկեղեցւոյ Հայրերը մեր օրերու բռնիկներուն չափ կը հասկնային մարմինէն, ինչպէս Հոգիէն: Հոգին բռնիկ մարմնի միջոցաւ, աւելին՝ մարմինը կազմակերպել որպէսզի Հոգիին ծաղկաւորման, ճիւղաւորման ասպարէզ բացուի: Սանձել մարմինը, ասպարէզ տալու Հոգիին:

Պահլը կ'սկսի անշուշտ սեղաններու ժուռկալութենէն և մարմնական սանձումներէն, բարձրանալու համար Հոգեկան տխրալիքի մը, Հոգեկան պահլի մը: Բոլոր մեծ ձեռնարկունները, կ'զգան պէտքը այդ կեդրոնացման:

Հին ատեն ճշնաւորները անապատ կը վազէին ոչ միայն փախչելու աշխարհի շարէն, այլ համախմբելու իրենց Հոգեկան ուժերը իրենց Հետապնդած նպատակին ի խնդիր: Եթէ կ'ենթարկէին իրենց մարմինը զրկանքներու և շատ յաճախ խոշտանգումներու, վասնզի կ'զգային թէ իրենց Հոգին անհանդիստ է, երկուութեան պայթար կար իրենց ներքը և կ'ուզէր միութեան մը բերել:

Մրցանքի վաք մըն է հաւատացեալին կեանքը, և ասպարէզին ծայրը ան պէտք չէ տեսնէ զինքը իրեն քաշող ունէ ուրիշ պատկեր՝ բացի Քրիստոսի լուսափայլ դէմքէն: Անոր մտածումը, անոր մեծութիւնը միայն պէտք է ուղղութիւն տան հաւատացեալի կեանքի տնտեսութեան:

Պահլը իր արտաքին ձևին մէջ պարտադրանք և արարմունք է, խորքին մէջ սակայն պատրաստութիւն է Աստուծոյ: Այս կերպով ան կը դառնայ կրօնական միջոց և Հոգեկան փրկութեան առիթ: Այսօր պահլը չի պահուիր իր վա-

յեւ լընութեամբ, վասնզի մեզի կը պակտի զոհողութեանց այն կշիռը որ մեզմէ կը պահանջուի: Գիշ չէ թիւը անոնց՝ որոնք իրենց ակռաներով կը փորեն իրենց գերեզմանը: Անոնց՝ որոնք մարմնական և հոգեկան զոհերն են իրենց հաւատքներուն:

Ժուժկալութիւնը մեծագոյն վկայականն է առողջութեան: Ժուժկալները միայն աշխատասէր են, վասնզի շուալայ և ցոփ կենցաղ ունեցողները ծոյլ և անպէտ են: Հոգիին ինչպէս մարմինին ուժը պտուղն է այս առաքինութեան: Անով է որ մարդ իր մէջ կ'ստեղծէ պիտի բայց քաղցր զօրութիւն մը որով կ'իշխէ հոգիի բոլոր բարի բերումներուն և յախուռն ու անկարգ հակումներուն մութաց, և տէր կ'ըլլայ իր անժին: Ինքզինքին տէրն է այն միայն որ կրնայ ոսնձ ղնել իր հաճութեան և կիրքերուն և չթողուլ որ իր մէջ հոգեկան կեանքը բարձրացնող աղնուագոյն յոյզերը ստորագասուին ստոր և գոհեցիկ միտումներու: Մարմնական ցանկութիւններու ոսնձարձակութիւնները ոչ միայն Ֆիզիքապէս և հոգեպէս կը քանդեն եթական, այլ և անարգանք են Աստուծոյ, ուրուն պատկերն է մարդը:

Պահգերը, ըստած է, վճիտ միտքին և սուրբ սիրտին պահպաններն են, և հոս է կրօնական նշանակութիւնը Մեծ պահգերն և բոլոր պահգերուն: Մեծ պահգերն մարդիկ առհասարակ կը հեռանան առօրեայ հոգերէն և մտածումներէն, ինքզինքնին կարենալ տեսնելու համար: Ինքզինքը տեսնել ուրիշ բան չէ, բայց դէմ առ դէմ զալ իր մեղքին: Այդ է պատճառ անշուշտ որ իրական պահեցողները տրտում կ'ըլլան, տրտմութիւն մը սակայն որ կը բխի ինքնաճանաչման և մեղքը արժեքներէ զգացումէն: Վասնզի ով որ իր մեղքը կ'արժեքէ, ինքզինքն է որ կը դնահատէ:

Եօթը եօթնականները որոնք խորհուրդով և մտածումով Մեծ պահքը կը հիւսեն, կաղմելով վարագոյրները մարդկային հոգիի փրկագործութեան տրամային, կը հիացնեն զմեզ հոգիի նկատմամբ ունեցած մեր նախնեաց փոյթին և նախատեսութեան առջև: «Բարեկենդան»էն սկսեալ, որ մարդկային ծագումին քրիստոնէական գաղափարը կը պանծացնէ, մինչև «Արտաքսման», «Անառակին», «Տնտեսին», «Շատաւորին», «Գալստեան» և «Ջարչարանաց» եօթնականները, որոնք կ'երեսեն խորհրդաւորապէս մարդկային կեանքի և բերումներու զլիաւոր փուլերը՝ մէկը միւսէն աւելի դեղեցիկ են և տպաւորիչ:

Եթէ Բարեկենդանը ակնարկութիւն է մարդուն երբեմնի երջանիկ կեանքին և իր աստուածային ծագումին, Արտաքսման կիրակին խորհրդապատկերումն է իր դալթումին, և Աստուծոյ, իր երջանկութեան կայանէն, հեռացումին: Սակայն մարդը որ աստուածայինը ունի իր մէջ ու իր հետ, այլասերման մէջն անգամ փաստը կուտայ իր մեծ ծագումին, ունենալով միշտ կարօտը իր կորստած գերադոյն վիճակին: Անառակի կիրակին այդ օրտառուէ խորհուրդին վարագոյրն է որ կը բանայ մեզի: Մարդ իր ամէնէն մեղաւոր թարթափումներուն մէջն իսկ, կրնայ Աստուծոյ երթալ, եթէ իր մէջ չիշած չէ փրկութեան իղձը: Գրիստոնէին համար ամէնէն անհերիք բանը անյուսութիւնն է, որ ուրիշ բան չէ բայց մեղքին դէմ կուտել չկարենալու վիճակը: Անառակի պատկերը, մեղքի դէմ մղուած և զայն պարտութեան մատնող գերադոյն իրողութեան արտայայտութիւնն է, և մարդկային հոգիին համար չկայ աւելի կազդուրիչ զգացում, քան ինչ որ կը բխի անոր խորհրդաւորած գաղափարէն:

Այդ պայթարին մէկ ուրիշ վիճակն է մարդուն մէջ, Տնտեսին առակը,

ուր նիւթը կ'օգտագործուի ի նպաստ ոգիին, այնպիսի հաւատարակուութեամբ և իմաստութեամբ, որ Աստուծոյ գործակից մարդուն միայն անկէ մտածել ուրնել: Անկանոնութեան ծնունդն է միշտ մեղքը, անոր դէմ կռուելու լուսագոյն գէնքերն են իմաստութիւն և կամք, զոր այնքան ճարտարօրէն գործածեց տրեւտեար իր խախտած ապագան և պատիւը վերականգնելու: Եւ սակայն մենք կը յաղթենք, եթէ մեզի հետ ունենանք միշտ Աստուծոյ խորհուրդը, լոյսը, այն մութ բաւիղին մէջ որ աշխարհն է: Այդ լոյսը կարելի է անշէջ պահել հոգիին խորը՝ Աստուծոյ հետ տեսական հաղորդակցութեան այն եղանակով, զոր ապօքոյ միայն կարելի է ունենալ: Եւ Կիրակիի, Գառաւորի առակին մէջ նկարագրուած աղօթաւոր կիներ այդ խորհուրդն է որ կ'անձնաւորէ:

Ու վերջապէս իր աստուածային երջանկութիւնը կորսնցնելէ վերջ, երբ մեղաւոր մարդը իր արթուն պատուիրանապահութեամբ և հոգւոյ կեանքի րդգաստ տնտեսութեամբ կը յաղորդի անշէջ ուղղութեան մը վրայ հաստատել իր բարոյականը, շուտով կ'սկսի ներքին վերանորոգումի վիճակը: Փրկութեան քաղցր յոյսը կ'այցելէ իրեն, և մօտաւորութեան, Գալուստի այդ զղացումը, հետեւաբար, հրճուանք միայն կրնայ ազդել:

Իսկ եօթներորդ կամ վերջին, այսինքն աւագ եօթնեակը կը ցուցադրէ աշխարհի փորձութեանց յաղթած, հաւատքով, յոյսով և սիրով զօրացած մարդուն՝ այսինքն՝ ճշմարիտ քրիստոնէին անցքը՝ Գրիստոսի չարչարանքներու և մահուան արհաւիրքներու մէջէն՝ դէպի անոր յարութեան փառքը, որ պսակն է փրկութեան խորհուրդին:

Եթէ ճիշդ է թէ մարդուն կեանքը անվերջ կռիւ մըն է նիւթական դաւաճուածներու և բարձրագոյն խտլաններու միջև, և թէ ան չի կրնար հրաժարիլ ոչ իր մեղքերէն և ոչ ալ Աստուծմէ, ինչպէ՞ս պէտք է կազմակերպել մարդը, որ ան կարենայ զբաւել արարչագործութեան կարգին մէջ իր բացառիկ տեղը:

Այս տեսակէտով միակ ու բարձրագոյն տիպարը որ մեզի կը ներկայանայ մեր Տէրն է, որուն նկարագրին զեղեցկութիւնն ու կատարելութիւնը առաջին նալուածքով վստահութիւն կը ներշնչէ մեզի: Սակայն եթէ խոր խելամտութեամբ մը հետեւինք Յիսուսի կեանքին, պիտի տեսնենք թէ առանց բարոյական բուռն պայքարի չէ որ Ան հասաւ իր նկարագրի մարդկական կազմութեան: Մարդ մը որ կռուեցաւ ամէնէն հօր և անդիմադրելի փորձութիւններու դէմ, անապատի փորձութեանն սկսեալ մինչև Գլխամանիի խոռվէր, ուր իր ճակտին վրայ փայլեցան քրտինքի և արիւնի կայլակներ:

Մովսէս որ ակնածելի նախահայրն է հրէական կրօնքին և Օրէնքին, համաձայն Ս. Գրքին մեղանշած է ու չէ կրցած Աւետեաց երկիրը մտնել: Գուրանը կը հրամայէ նոյնիսկ Մուհամմէտին՝ որ իր մեղքերուն համար թողութիւն խնդրէ: Կոմփիւկիտսի և Պուտտայի հետեորդները քնաւ կատարեալ չեն դաւանած կրօնի իրենց հիմնադիրները: Յիսուսի կատարելութիւնը չի կայանար միայն Անոր մեղք գործելու անկարողութեանը համար, այլ իր յաղթելու կարողութեանը մէջ: Մեծ փորձութիւնները կը յարձակին յաճախ մեծ կարելիութիւններ ունեցողներուն վրայ, վասնզի մենք մեր ամէնէն զօրաւոր տեղերէն խոցելի ենք:

Այսօր պահքը չի պահուիր, որովհետեւ մեզի կը պակսի կարելի զոհութիւնը: Մենք պոտիկցուցած ենք սահմանները մեր յարացոյցներուն, աւելին՝ երբ չենք կրնար հասնիլ անոնց, մեզի կը քաշենք զանոնք, մեր չափին իջե-

ցնելու մեզ իրենց տանող լուսաստղը։ Ով որ կը փոքրէ իր իտէալը, յուսահատ է ինքզինքէն։ Այսօր մարդոց հոգիներուն մէջ ճակատագրապաշտութիւն մը կայ, որ ուրիշ բան չէ բայց մեռած մօտը մեր անցեալին, մեր ներկային և ապագային։ Աւելին, այդ հոգեփիճակը կ'արգիլէ մեզ ուղիղ կերպով դիմաւորելու մեր ճակատագիրը։ Մեծ հոգիները վեր կը նային, ատոր գերազոյն տեպարն է Արբահամը, իբրեւ հաւատոյ հայր և ասպետ։ Տարիներով սպասեց իր յոյսի պտուղին և ունեցաւ զայն։ Օր մըն ալ հրամայուեցաւ իրեն որ զոհէ իր դաւաճը։ Արբահամ յօժարամտօրէն հնազանդեցաւ իրեն եկող ձայնին։ Սակայն հաւատոյ հայրը կը հաւատար իրեն եղած խոստումին՝ նոյնիսկ անկարելիութեան սահմանին մէջ։ Որովհետեւ ով որ կը հաւատայ կարելիին, իմաստուն է, ով որ կը նայի յաւիտեանականին՝ մեծ է, սակայն ով որ կրնայ յուսալ անկարելիին, մեծագոյնն է մարդոց որդիներուն։ Արբահամ կը հաւատար անկարելիին, որ մեծագոյն կարելին է, ահա ճշմարտազանցութիւնը հաւատքին։

Ամէն մարդ մեծ է համաձայն իր սիրած առարկային։ Ով որ ինքզինքը կը սիրէ ինքզինքը կ'արժէ, ով որ ուրիշները կը սիրէ, մեծ է իր նուիրումով, սակայն ամէնէն մեծը ան է որ զԱստուած կը պաշտէ։ Արբահամ շնորհիւ իր մեծ հաւատքին մենամարտի ելաւ Աստուծոյ դէմ և ազատագրեց իր զաւակը։

Կեանքը աւելի է քան ինչ որ կը կարծենք։ Փիղիքական կեանքէն աւելի բարձր հոգեկան կեանք մը կայ, մօտ Աստուծոյ, որ չի սահմանուիր շնչելու, դործելու և մտածելու մէջ միայն։ Աստուած մեր էութեան բարձրագոյն սահմանին վրայ է, անոր հասնելով մեր մարդկայինը իր լրութեան կը հասնի։ Մեր մէջ պաշտումի և սիրոյ զգայարանք մը կայ, մենք չենք կրնար գոհանալ նիւթական և առօրեայ անհրաժեշտութիւններով և զոհացումներով։ Կատարելութեան զաղապարի մարդուն մէջ ուրիշ բան չէ բայց այդ զգացումին և ձգտումին արտայայտութիւնը։ Վայ անոր որ կրնայ ընդարձանալ նիւթական զոհացումներու մէջ, առանց որոնելու այս բարձրագոյնը։

Մեր բարձրագոյն ճակատագրին հոգը առարկայ է մեր մտքին։ Մեծ պահքը այս մտածումի վերապրումի շրջանն է, բարձրացնելու մարդը իր փառքին։ Ի վերջոյ պէտք է ընդունիլ թէ մարդը երկինքէն երկիր ինկած հրեշտակ մըն է, որ միշտ երկինքը կ'երազէ։

Ն.

ԱՄՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ՆԱԽԱԽՆԱՄՈՒԹԻՒՆ

«Ընկեա ի Տէր գեղցս քո, և ևս
կերակրէ գեղք».

Աղմ. ԾԴ. 23

Յիսուսի ուսուցումներուն մէջ կարևոր տեղ մը կը դրուէ աստուածային նախախնամութեան վարդապետութիւնը:

Աստուած չի գոհանար լուկ ստեղծագործելով, այլ կը շարունակէ խնամել իր արարածները: Անոր խնամքը կը տարածուի ոչ միայն մարդոց, այլ մինչև իսկ ճնշողականութիւն վրայ, և ծառերու տերեւներն անպահ կը վայելեն անոր բարեխնամ տեսութիւնը:

Արդ, մեր նկատութեան օրերուն քիչ որդեապնդում չէ որ կ'ընծայէ մեզի տնտեսական սփոփարար պատգամը՝ «Ընկեա ի Տէր զհոգս քո, և նա կերակրէ գեղք»:

Ի՞նչ պիտի ուտենք մաղը: Հարցում մը՝ որ կը ցցուի ամէն մարդու առջև: Չունենորը սարսափով կը խորհի անօթութեան պատճառելիք տանջանքին դիմաց: Իսկ ունեւորը դժուարութիւն կը գտնէ կատարելու համար ռնտրութիւն մը գոնազան համադրանքներու միջև, որոնց տենչանքը կը տանջէ դինք: Մէկը կը տառապի ուտելիքի սակաւութեան պատճառաւ, միւսը կը տազնապի ուտելիքնեւու աստուածեան երեսէն:

Ո՛ր է աստուածային նախախնամութիւնը որ պիտի հոգար ամէնուն համար հարկաւոր սնունդի պէտքը: Ան չունի՞ միջոցը հայթաթելու այնքան պարէն որ բաւական ըլլայ բոլորին:

Անկասկած թերութիւնը նախախնամութեան չէ որ կը պատկանի, այլ այն տխուր կացութեան, որ ստեղծուած է մարդոց իսկ կողմէ: Մէկը շտեմարանած է իրեն պէտք եղածէն շատ աւելին, և յաճախ յուժմպէտ կը

վատնէ իր ունեցածը, իսկ միւսը զրկուած է իրեն համար անհրաժեշտ սակաւ սնունդէն: Թերութիւնը կը գտնուի բաշխումի անհաւասարութեան մէջ. անհաւասարութիւն՝ որ պերծ չէ անարդարութեան մեղադրանքէն:

Այդ անարդարութիւնը յաճախ պատճառ կը գառնայ որ մէկ կողմէն աղքատը սնունդի պակասութեան հետեանքով տկարանայ և մեռնի կանխահաշտօրէն, և միւս կողմէն հարուստը շտիկն աւելի շատ ուտելով հիւանդանայ և մեռնի տարածամ: Եթէ արդար ու հաւասարակշիռ սնունդման դրութիւն մը որդեգրուած ըլլար՝ ոչ չքաւորը անօթի պիտի մեռնէր, ոչ ալ փարթամը որկրամոլութեան դժ պիտի գտնար:

Արդարեւ որքան աստուածային նախախնամութիւնը տնօրինուած է երկնային իշխանութեան կողմէ, նոյնքան ալ հարկ է որ բոլորութեան բնծայած բարիքները իմաստութեամբ տնտեսուին երկրաւոր իշխանութիւններէ, և մարդուն կողմէ գործադրուած անարդարութեան և անհաւասարութեան յանգրդարմանուի մարդու իսկ ձեռքով: Այն ատեն ամէն ոք իր բաւարար բաժինը ստանալով պիտի ապրէ բնութեան կանոններուն համաձայն և պիտի կրնար գոհութիւն տալ աստուածային նախախնամութեան, անոր առատապարկ շնորհներուն և իմաստուն տնօրինութեան համար:

Ուրեմն հարկ է բռնի թէ այսօր մարդկութիւնը կը գտնուի կարևոր հրամայականի մը առջև: Ան իր գիտական անհատաւորի նուաճումներուն առընթեր պէտք է ցոյց տայ համապատասխան բարոյական դարգացում և զլացողութիւն, և զգետնէ այժմու անարդար դրութեան ծնունդը եղող գաղափարաբանի հրէջը որ կը կոչուի անօթութիւն:

ՆՈՐԱՅՐ ԱՐՔԵՊՍ.

ՍԱՍՈՒՆՑԻՆԵՐԻ ՊԱՐԸ

Սասունցի Ափօ Գալուստի յիշատակին...

Դու ծանօթ ես Աշնակ գիւղին,
Ուր ծիրանն է հասնում ճիւղին.
Ուր կտրին չիրն է քաղցրանում,
Ուր հօտը սարն է բարձրանում.
Ուր, փեշի տակ Արագածի,
Տան կտուրին նստած հացի,
Չայն են տալիս իրար հերթով
Եւ գիւղամէջ գալիս խմբով,
Աղջիկները՝ կարմիր հագած,
Տղաները՝ փուշի կապած.
Երբ զուռնան իր ձայնը զլում՝
Դափի բերնից խօսքը խլում,
Աշնակ գիւղից հիւր է կանչում
Շղարշիկին ու Աղաքչուն,
Կաթնաղբիւրին, Դաթաշէնին,
Իրինդին ու Սասնաշէնին,
Թէ՛ հերի՛ք է հնձե՛նք, վարե՛նք,
Եկէք Սասնայ պա՛րը պարե՛նք:

...Թող Սասունն իր պարը պարի,
Իսկ դու դեռ մի՛ ծափահարի.
Այլ հասեացիր, թէ այս պարով՝
Մերթ Անդոկից գրոհ տալով,
Մերթ գաղթելով սար ու քարով,
Մէկ խնդալով ու տառ լալով,
Սասունը քեզ ի՛նչ է ասում...

Հէյ վա՛խ, Աշնակ տեսած լաօ,
Թէ տեսնէիր մի օր Սասո՛ւն...
Սասնայ սարեր՝ մէջ ամպերուն,
Սասնայ ջրեր՝ մէջ վիհերուն,
Ամէն սարին՝ մի վանք ու բերդ,
Ամէն ջրին՝ ջաղացի հերթ,
Ամէն քարից ջո՛ւր էր գալիս,
Աչքն ո՛ւր թեքուէր՝ դո՛ւր էր գալիս.
Երկնուց իջնում էր մանանա՛...

Ի՞նչ մանանա՝ լաւ մահանա՛յ, -
 Որ Սասունցի հարս ու աղջիկ,
 Դաշտ իջնէին խունջիկ-մունջիկ.
 Գազպայի տեղ՝ նա՛գ ջաղէին,
 Հօտաղ տղի սիրտ դաղէին,
 Որ հայրական հին տան կողքին,
 Անտառի մէջ, ժայռի ճեղքին,
 Մի նոր քողտի՛կ անլանար,
 Մի խորոտիկ հա՛րս մայրանար,
 Նոր օրօրո՛ց գնար ու գար.
 Բարին լինէ՛ր, չարը՝ չգա՛ր...

Հէյ վա՛խ, Սասնայ բարձրիկ սարեր,
 Հէյ վա՛խ, Սասնայ քաղցրիկ ձորեր.
 Զուռնան էօր թէ նուագէր՝
 Եկող ամրան կ'արձագանգէր
 Սասնայ ամէն թուփ ու քարից.
 Ու թէ տհուլն էօր թնդար,
 Մինչև աշուն, դեռ անդադար,
 Ամէն գիշեր ու ամէն օր
 Ժեռ-ժեռ քարեր Անդոկ սարից
 Յա՛ծ կ'իջնէին գլոր-գլոր...
 Բարին լինէ՛ր, չարը չգա՛ր...

Բայց թէ լինես միայն մի բուռ,
 Դու սի՛րտ լինես, չորս կողմը՝ քա՛ր,
 Չարը՝ հօր, իսկ դու՝ տկար,
 Աղօթք անես թէ խաչհամբո՛յր,
 Չարի ձեռքից պրծում չկա՛յ...
 Եւ դեռ «գաթէք թոնհիդն ի կախ»,
 Եւ դեռ հարթած՝ փեսայ, աճեր,
 Մինչև մերիկն ասէր «հէյ վա՛խ»,
 Փեսան գոմից բերդա՛ն հանէր,
 Զուռնան չոլում ընկած մնաց,
 Դափը՝ գլոր-գլոր գնաց,
 Եւ ով ողջ էր՝ սարերն ընկած,
 Գերանդու տեղ բերդան գրկած,
 Մէկ ապրելով, տաս մեռնելով,
 Մէկ զարկելով, տաս զարկուելով,
 Թողին Սասնայ զմրուխտ սարեր,
 Դաթի ջաղացն ու իր քարեր,
 Եկան Ռուսի հողը հասան,
 Բայց, էստե՛ղ էլ կռիւ տեսան,

Տեսան աներ ու կոտորած,
 Եւ ի՛նչ մնաց.... մի Սասնաշէն,
 Մի Բազմաբերդ ու Դաւթաշէն,
 Մի Կաթնաղբիւր ու Աղաքչի,
 Մի խեղճ Իրիմո՛ւ ու Շղարշիկ
 Եւ մի Աշնակ՝ չոլում կորա՛ծ...

Հէյ վա՛խ, Մշոյ սարսո՛ւտ հողեր,
 Դէ՛, քա՛ր մաղի, որ հո՛ղ դառնայ.
 Հէյ վա՛խ, Սասնայ գուլա՛լ ջրեր,
 Դէ՛, ձի՛ն հալի, որ ջո՛ւր դառնայ.
 Հէ՛յ Աշնակայ չոլ ու դներ՝
 Աշնակն ինչպե՛ս Սասուն դառնայ...

Եկան, դրին քարը քարին՝
 Դուշմանն եկաւ խառնեց իրար.
 Ողջ ու մեռել ջոկ-ջոկ արին՝
 Դուշմանն եկաւ խառնեց իրար.
 Մինչև արիւնը թանձրացաւ,
 Կարմիր գոյնի դրօշ դարձաւ,
 Մինչև մանգաղն ելաւ հողից,
 Մուրճը պոկուեց սալի կողից,
 Ու երկուսն էլ, եղբօր նման,
 Այդ դրօշի վրայ ելան
 Ու նոր արև ծագեց հողին,
 Հող վարողին, հող սիրողին:
 Մինչև նորից օճախ դրին՝
 Ծուխը սողաց.
 Մինչև նորից տաք թոնիրին
 Բոցը շողաց.
 Մինչև նորից, խոնջիկ-մունջիկ,
 Դաշտ գնացին հարս ու աղջիկ,
 Որ աղցան ու սիւրճի քաղեն,
 Հօտաղ տղի սիրտը դաղեն,
 Հօր արտի մօտ նոր արտ վարեն,
 Արթիկ տուֆից նոր պատ շարեն,
 Մի նորելուկ հա՛րս մայրանայ,
 Մի նոր թոնրի ծո՛ւխ բարձրանայ,
 Նոր օրօրո՛ց գնայ ու գայ,
 Բարին՝ տևի՛, շարը չգա՛յ...

...Եւ երբ տեսան, էլ չարորդին
 Մօտ չի՛ գալիս,

Եւ երբ տեսան՝ էլ վառօդի
 Հոտ չի՛ գալիս, և երբ տեսան՝
 Էլ չի՛ թափում հողին արին,
 Եւ երբ տեսան՝
 Եկաւ աշուն, եկաւ գարուն,
 Առանց արհի, կոտորածի,
 Բա՛ց արեցին սուփրէն հացի,
 Զուռնէն խօսե՛ց քերանացի
 Եւ Արագած լեռան գոգին
 Զարթնե՛ց կրկին Սասնայ ոգին...

Եւ Սասունը նորի՛ց պարեց,
 Ոտքը զարկեց, ձեռքով արեց,
 Եւ նոյն զուռնան, որ հնչում էր
 Հին տան բակում, հնչեց
 Հիմա ամէն գիւղում ու քաղաքում,
 Իսկ տհուլը, որ քարե՛ր էր պոկում սարից՝
 Ծափե՛ր պոկեց ամէն ազգից ու
 Աշխարհից...
 Պարե՛ց Սասունն, ու ողջ
 Աշխարհը հիացաւ,
 Պարե՛ց Սասունն, ու ողջ
 Աշխարհը հասկացաւ,
 Որ երբ նազում են աղջիկներն ու տղանում՝
 Սասնայ ձորից ջուր են քերում,
 Արտ քաղհանում.
 Երբ ոտքի տակ տղաների հո՛ղն է թնդում՝
 Հօտաղները Սասնայ սարում
 Գա՛լլ են խեղդում.
 Երբ խոնում՝ կարծես ամպրոպ
 Պայթի սարում՝
 Այդ ոտխն է նրանց գիւղերը պաշարում.
 Երբ միանում՝
 Բե՛րդ են դառնում շինուած քարից՝
 Այդ ոտխին ե՛տ են ըշում Անդոկ սարից.
 Իսկ երբ ձեռքը ձեռքին զարկում,
 Ծա՛փ են տալիս՝
 Մահուան վիհից դէպի կեանքի
 Ա՛փ են գալիս...

Պարե՛ց Սասունն, ու ողջ աշխարհը հիացաւ,
 Պարե՛ց Սասունն, ու ողջ աշխարհը
 հասկացաւ,

Որ պար չէ սա, այլ՝ մի երկրի ...
 Քաջ պատմություն,
 Ուր պարտությունն անգամ
 Ունի հպարտություն,
 Եւ չի՛ յաղթի ոչինչ այն հին ժողովրդին,
 Որ այս քանքո՛ւմ ու այս կամքո՛ւմ
 Պարե՛լ գիտի...

Հասկացան ու ասին ի լուր ողջ աշխարհի.
 — Հայա՛ւ է քեզ, Սասո՛ւն, պարի՛...
 Պարի՛, դու դեռ երա՛զ ունես կատարելու,
 Վրէ՛ժ ունես պատմությունից դեռ հանելու.
 Պարի՛, գազպան դեռ քո ձեռքի՛ն է
 կարօտում,
 Սասնայ հողը վար ու հերկի՛ է կարօտում.
 Պարի՛, մինչև ողջ Հայերին դու ամբարե՛ս,
 Եւ այս պարը
 Մասիս լեռան լանջի՛ն պարես...

ԳԷՈՐԳ ԷՄԻՆ

ԲՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Յ Ա Կ Ո Ր Դ Պ Ի Ր

(1616 — 1657)

ԺԷ. Դարուն Կ. Պոլսոյ մէջ գործող երեւելի գրիչներէն մին է Յակոբ Դպիր, որդի Պաղտատարի և Ուստիանէի, որ աւելի քան քառասուն տարի ծառայած է հայ գրչութեան ասպարէզին մէջ, արտադրելով բազմաթիւ երկեր, որոնցմէ կրնանք յիշել մօտ տասնեակ մը, գասաւորելով ըստ թուակաւերի:

1.— Մաշտոց, օրինակած է 1616ին, Մելքոնի պատուէրով.— Զեռ. Վենետիկի, Թիւ 1115: Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա. Հատոր, Թիւ 794:

2.— Աստուածաշունչ, օրինակած է 1620ին, Քի Ղուռն Ս. Նիկողայոսի, զոր ծագկած է Ռաչատուր Արեղայ: Պատուիրատուն եղած է Սպահանի մէջ ապրող բարեպաշտ հայ մը, որուն անունը անյայտ պատճառով քննուած է սակայն յիշատակարանին մէջ (Տես Ցուցակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Բ. Հատոր, 1967, էջ 386):

Ջնջուածին կից յիշուած միտ անուններուն շնորհիւ կարելի եղաւ գտնել պակսող անունը, «Մէլիքաղա», որդի խոնայ Վաֆարի և Սուլթանփաշայի, եղբայր խոնա Փրբանկուլի, խոնայ Սուլթանուսի, և խոնայ Ճալալի (Ջալալի): Մելիքաղայի կողակցին անունն էր Նաշխուն, իսկ զաւակները կը կոչուէին, «Միքայէլ, Ռաշիկ, Սինան, և «Մէլիքիդ» (Հմմտ. Ցուցակ Զեռագրաց Նոր Զուղայի, Ս. Տէր Աւետիսեան, Ա. Հատոր, 1970, էջ 208):

Ըստ այսմ սոյն Աստուածաշունչի յիշատակարանին խնդրոյ առարկայ պակասաւոր պարբերութիւնը կը լրացուի հետևեալ կերպով: Ջնջուած և այժմ վերահաստատուող անունները կը ներկայացնենք ընդգծեալ, այսինքն տարբեր գիրով:

«Վասն որոյ ցանկացաւ սմա աստուածաւոր և բարեպաշտ այրն Մէլիքաղայ մեծաւ փափաքմամբ, ուղարկեալ ոմն Թաասայի անուն ըվպահանէ մինչ ի Կոստանդինուպոս:

իս, և ետ գրել զսա յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց և արեան մերձաւորաց: Ով եղբայրք և մանկունք Եկեղեցոյ, որք հանդիպիք սմա կարդալով կամ արինակելով, յիշեցէք ի մաքրափաշայ աղաթս ձեր գլխիմաղէն և ծրնողքն զիսնայ Սափարն և Սուլթանփաշան, նաև եղբայրքն խոնա Փրանկուլն, խոնայ Սուլթանուսն, և խոնայ Ճալալն: Այլ և կողակցն Նաշխունն, մանաւանդ նազելի պարոնորդքն, Միքայէլն, Սինանն, և Միլիմիազն, զոր և Տէր մեր Յո. Քս. պահեցէ զինքեանս անփորձ և անսասան...».— Զեռ. Ս. Ե. Թ. 428:

3.— Քերականութիւն, օրինակած է 1620ին: Ծաղկող և Կազմող՝ Ռաչատուր Արեղայ: Ստացող՝ նախ Կարապետ Վարդապետ, ապա Ռոմայ Փիրնազար.— Զեռ. Երեանի, Թիւ 8537:

4.— Բաղգիրք, օրինակած է 1621ին, Ծաղկող և Կազմող, ինչպէս նաև Ստացողք, նոյն նախորդին հետ.— Զեռ. Երեանի, Թիւ 8563: Յիշտ. ԺԷ. Դարի, Ա. Հատոր, Երեան, 1974, Թիւ 995, էջ 727:

5.— Աւետարան, օրինակած է Պոլսոյ մէջ, Ծաղկումը կատարած է Ռաչատուր Վարդապետ, ի Սպահան: Ստացող՝ Արդայ Զուղայեցի, որդի Ռօջափաշ.— Զեռ. Նոր Զուղայի, Բ. Հատոր, Թիւ 58:

6.— Սաղմոս, օրինակած է 1629ին, Բաղիչեցի Մեթրաղիթի պատուէրով: Կազմը կատարուած է Երուսաղէմի մէջ՝ ձեռամբ Ստեփանոս Քահանայի.— Զեռ. Ս. Ե. Թ. 225:

7.— Ճաշագ, օրինակած է 1634ին: Ստացող՝ մահտեսի Ղուսիթի.— Զեռ. Երեանի, Թ. 9807:

8.— Սաղմոս, օրինակած է 1651ին, մանր ըրողութիւնով: Ստացող՝ Զուղայեցի ոմն.— Զեռ. Ս. Ե. Թ. 3027:

9.— Յայտնութիւն, օրինակած է 1657ին, Աստուածատուր Երէցի պատուէրով.— Զեռ. Ս. Ե. Թ. 8:

Ն. ԱՐՔ. ԵՌՎԱԿԱՆ

ԱԿՏԱՐԱՆԱՑՈՅՑ

Այս անունն են կրել պատարագի և ժամերգութեան ընթացքում Աւետարանների ընթերցման կարգը նշող ուղեցոյցները :

Հ. Վ. Հացունին բաղժիցս անդրադարձել է արարողութիւնների մէջ եղած աւետարանական ընթերցումների կարգի հարցին¹ : Նրա հետազոտութիւններից երևում է, որ այդ կարգն անփոփոխ չի եղել ժամանակի ընթացքում : Այսպէս՝ «Գիշերային ժամ»ի մասին խօսելիս նա նշում է, որ, բոտ 1284 թ. մի աղբիւրի, որը կոչւում է «Հարցնացոյց քովանդակ տարւոյն» (Վենետիկի Մխիթարեան Մատենադարանի ձեռ. Հին № 677, էջ 297), քարոզների կարգը պահուած էր Աւետարանների հետ, իսկ Աւետարանները՝ ութ ձայների հետ. այդպէս է եղել գրութիւնը մինչև Ժն դարի վերջերը, իսկ այնուհետև, հետզհետէ, քարոզների հետ եղած այդ կապը ենթարկուել է փոփոխութիւնների, բայց անփոփոխ է մնացել Աւետարանների և ութ ձայների կապը² :

Ի հարկէ՝ եթէ աւետարանական ընթերցումները կապուած էին ժամասացութեան ընդհանուր համակարգի հետ, ապա և պարզ է, որ աւետարանացոյցն ըստ էութեան մի ինքնուրոյն համակարգ չէր կարող կազմել և պիտի չադկապուած լիներ տօնացոյց կոչուած ցուցակների հետ : Տօնացոյցները թէ՛ տօների օրացուցային կարգի և թէ՛ արարողութիւնների կատարման ուղեցոյցներն էին, որոնք նշում էին իւրաքանչիւր օրուայ ներքին կարգը, թէ՛ ո՛րն էր հերթականութիւնը կատարման համար սահմանուած նիւթերի՝ քարոզների, աղօթքների, շարականների և այլն, յատկապէս սուրբպարական ընթերցումների և, նրանց թւում, Աւետարանների, որոնք զղալիօրէն ստուար թիւ էին կազմում քան միւսները : Ընթերցելի հատուածները նշանակուած էին սկզբի և վերջի բառերով : Գուցէ նրա համար, որ Աւետարանները, ութ ձայների հետ ունեցած իրենց կապակցութեամբ, կարևոր տարր էին հանդիսանում այդ համակարգի կառուցուածքում, տօնացոյցներին յաճախ տրւում էր նաև աւետարանացոյց անունը, և կամ՝ տօնացոյցների խորապրերում երբեմն ղերելիսող դիրք էր տրուում աւետարանացոյց բառին : Իբրև օրինակ՝ մենք կարող ենք նշել Երևանի Պետ. Մատենադարանից այդպիսի մի քանի ձեռագրեր :

№ 7734բ, որը 1219 թ. գրուած Աւետարան է, վերջում ունի «Ցոյցք Աւետարանի և հրահանկաց» (էջ 356ա - 358բ) :

№ 7534բ, որը 1274-1275 թթ. գրուած Աւետարան է, վերջում ունի «Աւետարանացոյց» (էջ 278ա - 288ա) :

№ 5453բ, որը Ճառընտիր է, ԺԳ դարից, այլ նիւթերի շարքում ունի «Աւետարանացոյց և խրատք ժամակարգութեանց կարգեալ սրբոցն» (էջ 189ա - 195բ) :

¹ Հ. Վ. Հացունի, «Պատմութիւն Հայոց աղօթամատոյցին», Վենետիկ, 1965 :

² Անդ, էջ 243 : Հնում քարոզ էին կոչուում գանձերը (երգեր) :

№ 182ը, որն Աստուածաշունչ է, գրուած 1303-1304 թթ., երկու անգամ ընդօրինակուած ունի «Աւետարանացոյց եւ այլ խորատգ բովանդակ տարւոյն» (էջ 743ր եւ 744ա - 754ր)․ առաջինը, որ այդ խորագիրն ունի, գրչի ձեռքով է, իսկ երկրորդը, որ խորագիր չունի, ԺԵ դարի ընդօրինակութիւն է :

№ 3722ը, որը 1304 թ. գրուած Աւետարան է, վերջում ունի «Աւետարանացոյց բաւանդակ» (էջ 358ր - 363ա) :

№ 7740ը, որը 1356-1357 թթ. գրուած Աւետարան է, սկզբում ունի «Աւետարանացոյց» (էջ 7ր - 9ա) :

Այս ձեռագրերում աւետարանացոյց կոչուող բնագրերն ուրիշ ձեռագրերում, եւ ընդհանրապէս, կրում են տօնացոյց անունը :

Սակայն ենթադրելի է, որ սկզբնաբար առանձին եղած լինեն աւետարանացոյցները, իսկ վերելում մեր նշած ձեռագիր օրինակները Հաւանաբար տօնացոյցի եւ աւետարանացոյցի միաձուլման ժամանակաշրջանի նմուշներէն են : Ինչպէս ասուեց արդէն՝ այդ տօնացոյց-աւետարանացոյցներում Հիմնական տեղը պատոււած են Աւետարանները․ երկնի նոյնիսկ, օրեր շարունակ, նշուած են միմիայն աւետարանական ընթերցումները եւ նրանք են գերակշռուած : Այս տեսակէտից Հետաքրքրական է, որ 1278 թ. Սկիւալում գրուած տօնացոյցը, որը կրում է «Տաւնացոյց եւ հայցնացոյց բովանդակ տարայ գիայ եւ զետոււ ամսոցն կարգաւորեալ ընդ իրեալս...» խորագիրը (Երևանի Պետ. Մատենադարանի ձեռ. № 759, էջ 168ր - 180ր), տօների դասաւորման հետ միասին, տալիս է միայն «Հարց»ները, իսկ ընթերցումներն առ Հասարակ չի տալիս, աստի՛ նաեւ՝ Աւետարանները : Այնտեղ մենք նկատում ենք «Հարց»ները «Տօնացոյց»ի մէջ մուծելու ձեռնարկումը : Պէտք է այս ձեռնոյ ծնունդը առած լինեն նաև մեր մատնանշած տօնացոյց-աւետարանացոյցները՝ «Աւետարանացոյց»ի մուծմամբ «Տօնացոյց»ի մէջ : Տօնացոյց կամ աւետարանացոյց կամ տօնացոյց-աւետարանացոյց կոչուող այս բնագրերը հետզհետէ նիթերի այլ տեսակների նորանոր ընդգրկումներով աճել են եւ վերածուել ընդհանուր ուղեցոյցի՝ ամբողջ տարուայ համար եւ այժմ յայտնի են «Տօնացոյց» միակ անունով³ :

Անկախ վերոյիշեալ հանգամանքներից՝ կարելի է, մեր օրերում, աւետարանացոյց անունը տալ նաեւ «Տօնացոյց»ի հիման վրայ կազմուած այն մասնակի ուղեցոյցներին, որոնք աւետարանական ընթերցումների յատուկ խմբաւորումների կազմն ու օգտագործման եղանակն են ցոյց տալիս, նշանակելով Հատուածների սկիզբը ու վերջը : Այդպիսիներ նախ սկսել են Հրատարակուել «Յուդայի աւետարանաց, ըստ արարածութեանց Հայաստանեայց տաւեմական Ս․ Եկեղեցւոյ» խորագրով՝ ասեմի կոչուած Աւետարանների (Աւետարան աւտեմի, ըստ իւրաքանչիւր աւուրց յիմանց, ընդ որս եւ ցուցակ մի յամենայն աւուր ի ժամ սուրբ պատարագին ընթերցեալ աւետարանաց, տպ․ Երուսաղէմ),

³ Տօնացոյցի հրատարակութիւնները բազմաթիւ են․ տես, օրինակ, Ոսկան Երևանցւոյ հրատարակութիւնը․ «Տօնացոյց տէրունական տօնից», Ամստերդամ, 1669 : Ի դէպ՝ Ոչեմք որ հետագայում Տօնացոյցի մի քանի հրատարակութիւններ, եւս տաւեմոյթի համաձայն, անուանաբերքում կրում են «Տօնացոյց եւ Աւետարանացոյց» խորագիրը (Կ․ Պոլսի 1701, 1722, 1725, 1740, 1782 թթ․ տպագրութիւնները) :

1873 և 1899) *վերջում*⁴. և *այսպէս*, «Յուցակ աւետարանաց Հանգստեան, Տաճարի, Իղաբերից, Բժշկութեան և Անդաստանի, քաղաշտին ի կարգաւորութեան հասարակաց աղօթից ըստ ծայնին» *խորագրով*, *տպագրուել ևն Աւետարանի մի քանի այլ Հրատարակութիւններ Վերջում*⁵: Այդ *քույրներն ունեցել են նաեւ առանձին Հրատարակութիւններ*, որոնց մէջ կան նաեւ նոր յուսկումներ՝ «հաշիւութեան», «Քառասորեայ գալստեան», «Ս. Զատիկի», «հաշիւերացի» և այլն⁶:

«Աւետարան ճաշու» կոչուած Հրատարակութիւններն ըստ էութեան նոյնպէս *աւետարանացոյցներն են*, որոնցում լինի բնագրով տպագրուած են պատարայի մէջ ընթերցուող բոլոր Հատուածները՝ «Տեաքոյց»ի կարգով, *ամբողջ տարուայ համար*: Այսպիսի Հրատարակութիւններ կատարուել են Պետերբուրգում՝ 1786 թ., Թիֆլիսում՝ 1867 թ. և Երուսաղէմում՝ 1868 թ.⁷:

Այս բոլորն Աւետարանի տարեկան ընթերցումների ուղեցոյցներ են:

Աւետարանացոյց է նաեւ Ներսէս Շնորհալու յօրինած *մի իւրատեսակ պոչակը*՝ «Շարաքակաւն աւետարանի, ըստ խորհրդոյ արարչութեան շարակաւնաց, գոր տէր Ներսէս է շինել» (Երևանի Պետ. Մատենադարանի ձեռ. № 1495, ֆ. 156բ - 157ա), որն Աւետարանի ընթերցումներ է նշում ըստ օրերի և ըստ տարբեր առիթների՝ «Վասն կանանց», «Վասն ննջեցելոց», «Վասն պատելութի», «Վասն սովի» և այլն:

Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ

⁴ Հմմտ. Յ. Ս. Անասեան, «Հայկական մատենագիտութիւն», հտ. Բ., Երևան, 1976, էջ 490, տող 29. էջ 494, տող 10:

⁵ Հմմտ. ամդ, էջ 492, տող 25. էջ 493, տող 28:

⁶ Հմմտ. ամդ, էջ 498, տող 15, 31. էջ 499, տող 3, 9, 16, 31. էջ 500, տող 3, 10, 18:

⁷ Հմմտ. ամդ, էջ 496, տող 33. էջ 497, տող 30. էջ 498, տող 1:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՈՒՐՈՒԱԳԹԵՐ ՎԱՅՈՑ ՎԱՆՔԵՐԻՆ ԿԻՑ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՐԱՆՆԵՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայոց վանքերի առաջին կաթմակերպութիւնը սկսում է Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի կողմից, թէև աւանդութիւնը յիշում է (Ստեփաննոս Օրբելեանն աւսում է, որ Թանահատի վանքը հիմնուած է Հայոց թուականից 400) տարի առաջ, այսինքն 112 թուին: Ս. Բարթողիմէոս առաքեալի, Հոգեաց, Արտաղի և մի քանի ուրիշ հին վանքերի հիմնադրութեան ժամանակ համարում են Առաջին դար) նաև այնպիսի վանքեր՝ որոնք գոյութիւն ունէին և նրանից առաջ: Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի սահմաններով, Վանքը մի եղբայրութիւն է, իւրաքանչիւր անգամը մի եղբայր է, նրանց միացնող կապը թարոյական է, այսպիսի կապի ներկայացուցիչը եղբայրների համաձայնութեամբ ընտրուած առաջնորդն է, իւրաքանչիւր եղբայր պարտական է անպայման հնադանդունի առաջնորդին, նրա խրատներին ականջ դնել, նրա հրամաններին հպատակուել, ոչ մի գործ առանց առաջնորդի կամքի լինելու չէ: Նրա կամքից դուրս եկողը պէտք է ապաշխարի, նրան արհամարհողը Աստծուն է արհամարհում, ոչ ոք չպէտք է իր կամքով գործ խնդրի առաջնորդից, այլ ինչ գործ առաջնորդը յանձնելու լինի, այն պէտք է ընդունի անտրտունջ: Առաջնորդը ինքը պէտք է անհոգ չլինի, ամէն բանի մէջ ճշմարտասէր լինի, եղբայրներին խրատի խորպպիտութեամբ: Ս. Լուսաւորչի սահմանած վանքերի մէջ առաջնորդից բացի կան և ուրիշ պաշտօնատար անձինք, նրանց մէջ առաջինը տնտեսն է: Լուսաւորիչ պատուիրում է տնտեսին չկորցնել, չծախել և դուրս չձգել ս. եկեղեցու անօթեղէնը, ինչ որ եղբայրութեան բարձր է, այն պարզին է Աստծոյ: Պատուիրում է մատակարարելու ժամանակ պահպանել հաւասարութիւնը, ծեբերին, հիւանդներին, տրկարներին, ճանապարհորդներին, մշակներին, իւրաքանչիւրին արժանի բաժին տալ: Տնտեսից յետոյ գալիս են շարաթաւորները, որոնք, ինչպէս երևում է, հերթապահ եղբայրներ են, որ վերակացու են նշանակում կահկարասիքի պահպանութեանը և այլն:

Ս. Լուսաւորչի կողմից հաստատուած այսպիսի կաթմակերպութեան շնորհիւ վանքերն ունեցան կրկնակի նշանակութիւն. 1) որ նրանց մէջ կաթմակերպուեց նոր հասարակութեան համար կենդանի օրինակ. ժողովուրդը ընդօրինակում էր նրանց կարգերը, սովորութիւնները և պաղպաղանքները, որով և հետզհետէ կաղուրդւում էր քրիստոնէական կեանքի մէջ. 2) նրանք ծաղկեցրեցին իրենց մէջ ուսում, դպրութիւն և հասարակական կրթութիւն:

Առաջին ուխտը, որ Ս. Լուսաւորիչ հիմնեց Հայաստանում, Իննականեան վանքն էր, որ յետոյ Գլակայ Ս. Կարապետ կոչուեց, չըջապատուած խիտ և ընդարձակ տնտառներով, բարձր և գերահայեաց բլուրներով, առողջարար

և բարեհամա աղբիւրներով. այդ վանքում շուտով հաւաքուեցին շուրջ 60 ճրգ-
նաւորներ: Ս. Գրիգոր այդ վանքին առաջնորդ նշանակեց մի անապատական,
որին հրաւիրել էր Կեսարիայից, դիւղեր և մարդիկ նուիրեց վանքը ապահովե-
լու և պաշտպանելու: Իննականեան տեղի նախկին նուիրականութիւնը, քր-
բատոնեայ ճշնաւորների մօտուր կենցաղը, Ս. Լուսաւորչի սահմանած նոր
տօները կարճ ժամանակի մէջ կապեցին նորահաւատ ժողովրդի սիրտը այդ
վանքի հետ և բաղմաթիւ ուխտաւորներ համախմբուում էին նրա շուրջը: Աւան-
դութիւնն ասում է, որ մի անգամ, երբ Տրդատ Մեծը իր նախարարներով զա-
լիս է ճշնաւորներից ազօթք և օրհնութիւն հայցելու, Իննականեան վանքում հա-
ւաքուել էին այդ ժամանակ հարիւր հազարից աւելի ուխտաւորներ: Ինչպէս
բոլոր վանքերի համար, այնպէս էլ Իննականեան վանքի համար Ս. Լուսաւորչի
հաստատել էր վանական խոտարարոյ կեանք: Այդ վանքի միաբանները յօժա-
րութեամբ տանջուում են իրենց մարմինը, հոգեկան վսեմ բաւականութիւն ձեռք
բերելու համար: Այս երևում է առաւելապէս նրանց կերակրի, զգեստի և քնա-
կաստի կազմութիւնից: Այսպէս, խոտակերից վանքի միաբանների սնունդը
միայն վալրի բանջարէն էր, Մարենաց կրօնաւորների զգեստը ուխտի մորթին
էր, Թանահատի կրօնաւորները, որ կոչւում էին զաշտապատօնք սահմանա-
ւորք, բաւականանում էին չոր հացով և ջրով, այն էլ ճաշակում էին օրը մի
անգամ՝ երկուները, առանց իրար հետ խօսելու, օր ու գիշեր աղօթքի էին
կանդնած կամ ինչպէս համեմատում է պատմիչը, «անշէջ կանթիղի նման կտիւ
էին, սպասաւորներից զատ ոչ ոք իրաւունք չուներ վանքից դուրս գալու, Կի-
րակի օրերն անգամ բաւականանում էին միայն բանջարեղէնով և ընդեղէնով,
չէին ճաշակում ո՛չ իւղ, ո՛չ պանիր և ո՛չ հասարակ թան, ուստի կոչուեցան
Թանահատք, միմիայն դիտաւոր տօներին նրանք ճաշակում էին ձէթ և փոքր
ինչ զինք»: Վանական կանոնների տակ իրենց անձը ճշնոր կրօնաւորներն ան-
տարբէր չէին սակայն ուսման և կրթութեան, հասարակութեան, բարոյական օ-
րէտը պահանջում էր նրանց ներկայութիւնը և մասնակցութիւնը այդ աստա-
ւելու: Մենք դիտենք, որ Ս. Սահակ Պարթև ունեցաւ 60 աշակերտներ, ու-
րոնք, ինչպէս պատմում է խորհնացին, մայրաքաղաքների անքուն, ժրպօն
կրօնաւորների նման ձեռք առնալով անպակաս, երկաթապատ և բոկալիւնաց մարդիկ
էին և միշտ իրենց վարդապետի հետ միասին շրջում էին: Ս. Սահակ, ինչպէս
մի անապատական նրանց հետ միասին կատարում էր մշտական աղօթքով եկե-
ղեցու կարգը:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի հաստատած վանքերը որքան և օգտակար էին,
սակայն լիակատար բաւականութիւն չէին տալիս նորածին քրիստոնեայ Հայ
Եօտին, որովհետև այն կարօտ էր տակաւին գործնական դպրոցների, ուր կա-
րողանար տեսնել քրիստոնէական կեանքի շօշափելի պատկերը, ուսանէր նրա
գործածութեան եղանակը: Ս. Լուսաւորչի թողը՝ Ներսէս Մեծ Պարթևը, եղաւ
այն առաջին անձը, որ Հայ ժողովրդին գործնական վարժարաններ տուեց: Նա
ոչ միայն, ինչպէս վկայում են պատմիչները, հաստատեց Հայաստանի բոլոր
գաւառներում յունարէն և ասորերէն դպրոցներ, այլև բարեկարգեց Հայոց եր-
կիրը, հիմնելով վանքեր և բարեխիրական հաստատութիւններ: Ներսէս Մեծ
քարոզում էր քրիստոնէական գաղափարախօսութեան հետ միասին ե՛ւ ուսման,
գիտութեան ու լուսաւորութեան գաղափարը: Ներսէս Մեծի հաստատած այս
կարգերից յետոյ, ինչպէս վկայում է խորհնացին, Հայոց երկիրն այլևս չէր
գորպէս բարբարոս այլաւիակեալս, այլ որպէս զբաղաբացի համեստացեալս:

Ներսէս Մեծի սահմանած ուսումնական բարեկարգութիւնների գաղա-
փարը արմատ ձգեց Հայերի մէջ. այդ երևում է նրանից, որ հետագայ դարե-

լում ևս զոյութիւն ունէին նմանօրինակ հաստատութիւններ: Այսպէս, մենք գիտենք, որ Զ դարում Սիւնեաց աշխարհի մէջ Արաբքի վրայ շինուեց Գիւտայ վանքը: Որբիւնանի վկայութեամբ այնտեղ էլ հաստատուեց զպրոց: Նոյն Սիւնեաց աշխարհում ժ դարում կառուցուեց Նորավանքը, Օրբելեանի վկայութեամբ «Գոթատուն»:

Սակայն Հայոց վանքերի այն բոլոր առաւելութիւնները, որոնց մասին խօսում են մեր բոլոր պատմիչները, բոլորովին նսեմացնում են նրանց գիտաւոր կոչումը, որն է՝ սպասաւորել ժողովրդի կրթութեանը և լուսաւորութեանը: Նրանց գործունէութեանը այսպիսի մի ասպարէզ է ապագայ որոշողն հանդիսացաւ դարձեալ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ. նա հաւանեցնում էր թաղաւորին, ասում է Ազաթանդեղոսը, որ զանազան տեղերում մանուկներ ժողովն ուսում տալու համար և թաղաւորն հրաման տուեց Հայոց սոսմանների զանազան դասերից հաւաքել մանուկներին դպրութեան արուեստի համար և նրանց վրայ հաւատարիմ ուսուցիչներ կարգեց, զպրոցների համար հասոյթներ ևս նշանակեց: Բացի դրանից, Ս. Լուսաւորիչ անգաղար գրում էր Կեսարիա և խնդրում, որ դպրութեան համար հմուտ մարդիկ ուղարկեն Հայաստան: Սակայն գրեթէ հարիւր տարի ժամանակ հարկ եղաւ, որ Լուսաւորիչի ֆաներ արդիւնաւոր լինէր եկեղեցու համար և հոնձքին համապատասխան մշակներ հասնէին: Այդ այն ժամանակ, երբ Ներսէս Մեծի քաջած դպրոցներից հանդէս եկան Ս. Սահակ Պարթևի և Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի նման մշակներ մտքի և կրթութեան, որոնք Հայոց զրբի գիւտը յաջողացրին, Ս. Գրիգոր Հայացուցին և ուղարկին դպրութեան նոր գլուխ ընծայեցին:

Իսկ երբ Պարսից հայածանքների երեսից Հայոց եկեղեցական դասը բռնութիւնների ենթարկուեց, Հոգևորականութիւնը հարկի տակ դրուեց և արմանաւոր հովիւները տարաշխարհ աքսորուեցին, երբ Ս. Վաղդանանց պատկերազմից յետոյ Հայ ժողովուրդը ևս տարագիր ցրուեց իրեներն ու անապատներ և մի ընդհանուր յուստիարարութիւն թագաւորեց ամէնուրեք, այդ իսկ ժամանակ պարսկական բռնութեան դործած բարոյական աւերակների տակից նորափետուր զարդարուած հանդէս եկաւ Հայոց եկեղեցական ուխտն իր վանքերով, որոնք այնուհետև Հայոց բարոյական պաշտպանութեան համար Լեւան ճորիւք աշխարհի, պարիսպը ընդդէմ Թշնամույն և աստեղը լուսատուք յերկրի», ինչպէս նմանեցնում է նրանց իր բանաստեղծական հանճարով Ներսէս Շնորհալին: Այդ նոր վանքերի մէջ ղեկավարութիւնն այլևս Ասորի և Յոյն կրօնաւորների ձեռքը չէր, այստեղ ժողովուրդն էին կեանքի և հալածանքների փորձութեան բովից ելած Հայ կրօնաւորներ, որոնց արտի մէջ վառ և բորբոք էր ազգային եկեղեցու ինքնուրոյնութեան նախանձը: Այստեղ գործում էին այժմ Գիւտի, Յովհան Մանդակունու և Բարկէն Ոթմարեանի նման գիտնական և անկախ Հայրապետներ, Եղիշիկ Կողբացու, Մովսէս Խորենացու, Եղիշէի և Փարպեցու նման Հոգևորականներ, որոնք մի ձեռքով տարածում էին լուսաւորութիւն և ծաղկեցնում էին հայեցի դպրութիւնը, միւս ձեռքով հեռու էին մղում բարոյական թշնամու զաղտաբողի յարձակումներն ու խլրտումները:

ՎԱՂԱՐԴԱՊԱՍՏԻ ՎԱՐԳԱՊԵՏԱՐԱՆԸ

Անդրանիկ վարժաբանը և գլխաւոր տեղի այդ վանքերի մէջ, անշուշտ, Վաղարշապատի կաթողիկէին է պատկանում: Դեռ Կորիւն Սքանչելին նրա մասին վկայում է, թէ հայտնեղ ինքնաբերաբար գալիս էին շատ ուսումնաստեղ րազմութիւն և թափուում էին աստուածային գիտութեան աղբիւրի վրայ. դի

Արարատեան դաւառի մէջ թագաւորների և հայրապետների նստաւայրում լսեց Հայերի համար շնորհք» :

Վահան Մամիկոնեան ուքիշների կարգում Կաթողիկէի եկեղեցին էլ նորոպել տուեց և այնտեղի դպրոցի վերատեսչութիւնը յանձնեց Ղազար Փարպեցուն : Վահանից բացի այդ հաստատութեանն օգնում էին և Կաթաւարականները «պողոմբ և ամենայն պիտոյիւք» : Երբ Ղազար Փարպեցու թշնամիները իրրի լոյսի թշնամիներ, վանեցին նրան այս վանքից և յափշտակեցին նրա պրքերի հետ միասին նաև նրա յունարէն գրքերը, դժբախտաբար այնուհետև Հայոց մայր եկեղեցին մնաց դուրկ լուսաւորութիւնից և պահպանուեց այնուհետև իրրե մի նշանաւոր հնութիւն, մինչև Ժէ դարում նորոգուեց վերստին և դաւառ նախկին դիրքը և փառքը Մովսէս Տաթևացի կաթողիկոսի օրօք, ինչպէս պիտի տեսնենք իր տեղում :

ՄՇՈՅ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏԻ ԴՊՐՈՑԸ

Կաթողիկէ մայր եկեղեցուց յետոյ նշանաւոր էր Իննականեան Ս. Կարապետի վանքը, որի կրօնաւորների թիւը Ձ դարում հասնում էր մինչև 400ի : Այդ վանքը կոչւում էր «մեծահռչէս մայրաքաղաք» : այնտեղ ծաղկեց և գիտութիւնը : Ձ դարի առաջին տոմարաւէտ հայր Աթանաս, պատմիչների վկայութեամբ, տեղեակ էր բոլոր ազգերի տոմարներին, Իննականեան վանքի կրօնաւորներից էր, 551 թուականի Դուինի ժողովում կայմեց Հայոց ազգային եկեղեցական տոմարը : Այս վանքի առաջնորդներից մէկն էր Յովհան եպիսկոպոս Մամիկոնեան՝ Տարօնի պատմիչը : Ս. Կարապետի անունը նուիրական էր ամէն մի Հայի համար, առաւել մեծ ոգևորութիւն էր առաջացնում Տարօնի ժողովրդի և նրա իշխանների մէջ : Պատերազմների, վտանգների և ամէն տեսակ զժուարին ժամանակ նրանց բացականչութիւնը Ս. Կարապետի անունն էր : Այդ պատճառով ամէն մի յայթուեթան առաջին նուէրը նրան էին մատուցում և ամէն մի վրէժխնդրութիւն նրա անունով էր լինում :

Սակայն ի՞նչ եղաւ Հայ ժողովրդի սիրելի և պաշտելի սրբաւայրը : «Արարատ» ամսալիբր հազարդում է, որ 1915 թուին Թուրք և Գերմանացի բարբարոսները ուժանակներով պայթեցրել են այն և որդ վկայութիւններ հաղորդում են, որ Թուրքերը այդ կարաւոր սրբաւայրից քարերն անդամ թափել են սար ու ձոր :

ԱՐԱԿԱՆՈՏՆԻ Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱՆԻ ՎԱՆՔԻՆ ԿԻՑ ԴՊՐՈՑԸ

Գլխաւոյ վանքի նման է դարում ծաղկեցին մի քանի այլ վանքեր ևս : Այդ դարում պատմիչները յիշատակում են Արապածոտնի Ս. Աստուածածին վանքի անունը և Գեղարքունիքում Մաքենեաց վանքը որպէս ճշակոյթի վայր : Արապածոտնի Ս. Աստուածածին վանքի դպրոցի ղեկավարն է հանդիսացել Թէոդորոս Քրթենաւորը, որին աշակերտել էին Սահակ Ձորափորեցի, Կոմիտաս Ակեցեցի և Յովհան Ռձնեցի կաթողիկոսները : Այս վանքի տեղի մասին բանասիրութեան մէջ հակասական կարծիքներ գոյութիւն ունեն : Ոմանք համարում են նրա տեղը անյայտութեան մէջ, ոմանք նոյնացնում են Դպրի Ս. Աստուածածնի այսօրուայ վանքի տեղում : Ձորափորեցի և Կոմիտաս կաթողիկոսների գեղիցիկ շարականները, Յովհան Իմաստասէրի ողևից հառերը մեծապէս փայլեցնում են այդ վանքի առաջնորդի համբաւը : Ինչպէս Յովհան Իմաստասէրը վկայում է, Թէոդորոսը ոչ միայն իր գիտցածն էր հաղորդում աշակերտներին, այլ շատ տեղերից ամենալաւ բաներ ծաղկաքաղ անելով, լրացնում էր նը-

բանց ուսման պակասը և իր գիտութիւնը շարունակ կատարելագործում էր։ Այս երևում է եւ՛ Օձնեցու, և միւսների ունեցած պատրաստութիւնից։ Պատմարան կաթողիկոսն ասում է. «Հմուտ և տեղեակ էր քերթողական շարադրաց և կրթական վարժից թէոնականաց»։

ՄԱՔՆԵՆԱՅ ՎԱՆՔԻ ԳՊՐՈՑԸ

է դարում Գեղարքունիքում ծաղկում է նաև Մաքենեաց մենաստանի գայրոցը։ Այն նշանակալից դեր է կատարել Հայ գայրութեան, մանկավարժութեան, դրութեան արուեստի, եկեղեցական—ծիսական պրակտիկական զարգացման ասպարէզում։ Մաքենեաց վանքում իրենց կրթութիւնն են ստացել բազմաթիւ հոգևորականներ, նրանցից ոմանք նոյնիսկ բարձրացել են Հայրապետական դահլիճ։ Այդ գայրոցի ղեկավարն է հանդիսացել Հարանց Հայր Սողոմոնը։ Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցին և Ստեփաննոս արքեպիսկոպոս Օրբելիանն առանձին ջերմութեամբ և բարձր գնահատանքով են խօսում հարանց Հայր Սողոմոն վարդապետի մանկավարժական գործունէութեան մասին։ Նա իր ժամանակին հանդիսացել է նաև Հայ եկեղեցու խոշորագոյն և հրամուտ աստուածաբանը։ Ը դարից սկսեալ ծաղկում է Մաքենեաց վանքի գայրոցը։ Այդ մասին մենք տեղեկանում ենք Սևանի վանքի վանահայր Մաշտոց Սեւանցու (հետագային կաթողիկոս, 897—898) Գէորգ Գ Գառնեցի կաթողիկոսին (877—897) պրած նամակից. «Նորոգէին Հայաստան եկեղեցիքն ըստ բազմաժարդ շինութեան, և պէսպէս ուսման առատութիւնք և արուեստաւորք (քերականք, քերթողք և այլն) և դպրոցք կանգուն էին յաշխարհիս և յոյն բարբառոյն տեղեկադոյնք և զուգաշուրթն նոցին թարգմանք յոլով կային»։ Այսպիսի խոհական և հոգեկան տեսիլք ունեցող ուսուցչապետ հարանց Հայր Սողոմոնը Մաքենեաց վանքի գայրոցում դաստիարակում և հասցնում է ընտիր և զարգացած աշակերտներ, որոնցից են Ստեփանոս Սիւնեցի եպիսկոպոսը, Գրիգոր Գուգիկ վարդապետը, Մաշտոց եղիվարդեցի Հայոց կաթողիկոսը, Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցին և այլք։ Ուսումնական ծրագրի տեսակէտից սոյն վանքում մեծ կարևորութեամբ դասաւանդում էին եկեղեցու վարդապետութիւնը և Հայ եկեղեցու զաւանսարանութիւնը։ Մաքենեաց վանքի մեծագոյն ուսումնասիրութեան նիւթը Ս. Գիրքն էր։

ՇԻՐԱԿԻ ԳՊՐԵՎԱՆՔԸ

Մի նշանաւոր կենտրոն էր և Շիրակայ գայրեվանքը, որի առաջնորդն էր գիտնական Բարսեղ Ջոն վարդապետը։ Սա, ինչպէս յայտնի է, դրեց Ս. Մարկոսի Աւետարանի մեկնութիւնը և իր ժամանակի իմաստուն մարդկանցից մէկն էր։ Գանձակեցու վկայութեամբ նա բնութեց և խմբագրեց շարակոնների ժողովածուն, որ Հայ եկեղեցիներում քնդունուեց և կրօնից Ջոնրտիր։ Այս անուանի վարդապետը Շիրակայ գայրեվանքում դասախօսութիւններ էր կարդում իր աշակերտների համար։ Այս գայրոցը անչքանում է հետագայ դարերում, բայց մինչև ժվ դարը ևս անընդհատ ծաղկում է այս գայրեվանքը և Սիւնեաց գայրոցների համահասարակ համբաւ է վայելում Հայութեան մէջ։

ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵՄԻՆ

(Շար. 1)

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՔԱՆԻ ՍԸ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

ՏԵՊԼԻՆԻ ՍԸՐ ԶԵՍԻՐ ՊԻԴԻԻ ԶԱԽԱՔԱԾՈՅԵՆ

«ՍԻՄԼՆ»-ի անցեալ թիւերուն մէջ տուած էի յիշատակարաններ և ծանօթութիւններ Սըր Զէսիր Պիդիի ձեռագրաց հաւաքածոյին հայերէն ձեռագիրներու մասին: Այս անգամ կը վերջացնեմ ինչ որ ձեռք բերած էի իմ այցելութիւններու ընթացքին:

ԹԻԻ 551

ՀԱՄԱՌՈՏ ԱՍՏՈՒԱԾԱՆՈՒՆԶ

1601

Մագաղաթ, բալորգիր, մանրանկարեալ: Թերթ 37:

Գլխաւոր յիշատակարան. «Փառք...դաստուածաշունչ պատմութեանց ժողովս. թէպէտ ոչ եմք տեղեակ թէ յուժմէ իմաստութիւնս, այլ տեսողքս՝ զուարճանան ի բան իմաստութեանս: Յորոց լուսափայլ բանից և յարմատոց...: Երբանիկ և երիցս երանեալ բարունապետն Սրապիոն Եղեռնացին: Զոր տեսեալ զիմաստաշար... և ետ գրել զսա՝ ոսկենկար զարդիւք ի վայելումն անձին իւրոյ սրբասէրի... և հոգւոյ յիշատակ, և ծնողաց իւրոց հօրն խոճայ Դանիէլի: և Նախնեացն իւր, խոճայ Ոսկեմկանին, և որդւոյ նորա Վարդանին, որդւոյ նորա Փրիւնանին, որդւոյ նորա խոճայ Դանիէլին որ է հայր Սրապիոն վարդապետին, և մօր իւրոյ մահդասի Աթլասին, և մեծ մօրն մահդասի Ունդուտին: Եւ հօր եղբարցն իւր Սքանդարին, մղտեսի Ղազարին, Դաւթին, և հօրքրւորցն իւր Սառային. և մղտեսի Սուլթանին: Եւ դարձեալ Սրապիոն վարդապետին հօրն իւրոյ խոճայ Դանիէլին, և մօրն մահդասի Աթլասին: Եւ եղբարցն ի քրիստոս զնազնիւրցն, Պուտավերտի սարկաւազին, Գասպար սարկաւազին, Գաղտասար սարկաւազին: Եւ մահդասի խոճայ Յակոբին, որ յաւուրս յայս փոխեցաւ ի քրիստոս որ էր այր երեւելի, աղքատասէր և ողորմած: ... Եւ քրւորցըն իւր, մղտեսի Մարիամին, Վարդ խաթունին, Տունեային, Մերտինին, Եղիսարեթին: Եւ եղբոր որդոցն իւր Փրիւնանին, Յուսուֆին, Դանիէլին, Գասպարին, Յովանիսին, Դաւթին, Հռիփսիմին, Պանդուտին, Ալիսին...: Արդ զրեցաւ և ծաղկեցաւ ոսկենկար մատենան, որ կոչի Համոստ աստուածաշունչ ի Հայկազեան թուականին. ՌԾ (1601). ամին, ի մարտաշաղաքս Համիթ. ի դուռն սուրբ Սարգսի զօրավարին որոյ ընդհովանեալ պարփակիմք. ի վերադիտողութեան մերոյ նաճանգի Տիգրանակերտի, սորան ստացողի Սրապիոն վարդապետի: Զեռամբ յոքնամեղ և զառածեալ անձին սուտ և փուտ գրչի Յովանիսի, և աշխատողի ընդ իս, Ասլան՝ պատանեկի. ի գրել՝ և ի ծաղկեցն սա՝ և յայլ գրեանս. զի էր լի շնորհք յամենայն գործս իւր: Եւ զգրոյս շատն նա գրեաց: Ասլան կը մեռնի չորս օրուամ մէջ 20 տարեկամ հասակին: Յաւալի է որ յիշատակարանը ամբողջութեամբ չեմ արտագրեր:

Օր. Սիրարփի Տէր Ներսէսեան խօսելով այս ձեռագրին մասին իր

պատրաստած անգլիերէն ցուցակին մէջ կը գրէ: (էջ 5) . «Արքայիս Եդեսացի, *Հեղինակը* այս Համառոտ Աստուածաշունչին որ Յոյն ժամանակ տէրն է այս ձեռագրին» . (*Serapion of Edessa, the author of this Abridged Bible who is at the same time the owner of this manuscript*) . Սակայն յիշատակարանին սկիզբն իսկ կ'ըսուի թէ Աստուածաշունչի այս համառոտագրութեան հեղինակը *Ժանօթ չէ* («գաստուածաշունչը պատմութեանց ժողովս, Բէպեա ոչ նմա տեղեակ թէ յում մէ իմաստութիւն») :

ԹԻԻ 581

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

1668

Մեծագոյն մասամբ քղթեայ, բոլորգիր, ընտիր արծաթակազմ այս Աւետարանը գրուած է «ի մայրաքաղաքն Տիգրանակերտ, ի Թայկանին Հայոց . ՌՃԺԷ(1668) . . . ինծ յետնելոյս բանասիրաց Ոնովորիտ Եպիսկոպոսի և վարդապետի առաջնորդի Տիգրանակերտոյ . . . » : Հաս կը յիշեմ որովհետև էջմիածնայ Եփրեմ կաթողիկոսը կը նուիրէ Սրբ Կօր Ոսբլէշի՝ Անգլիոյ դեսպան առ Պարսից Ֆաղայի Շահ, երբ աճ իր վերադարձի Յամբուն վրայ, իր ընտանեօք, կը հանդիպի էջմիածին, Յունիս 4, 1814ին :

ԹԻԻ 599

Ճ Ա Շ Ո Ց

1414

Քղթեայ, բոլորգիր: Յիշատակարանը մասամբ: «Թոզնոմեղ և անարժան գրչի Թովսէփ անուն կրտսնաւորի ի խնդրո սրբաւէր և սրբահոգի կարապետի և Ստեփանոսի: Ի Թվին ՊԿԳ(1414), ի Հայկազան սեռիս տումարի ի Հայրապետութեան տեառն Յակոբայ, ի Թագաւորութեան Հայոց աղլիս որ այլ չերևին ի դառն և ի նեղ ժամանակիս որ Հարկապահանջութիւն դՀայք տապալեցին և մեք կանք Հայածական»: Ունի շահեկամ լուսամցագարդեր Հայ մեծրանկարչութեան համար :

Յիշատակարանը ամգամ մը ևս կը հաստատէ որ Յակոբ կաթողիկոս, որ Սսեցի կոչուածն է, ապրած է մինչև 1414: Պէտք է մերժել ցարդ ընդունուած և Օրմանեանէ ալ նուիրագործուած 1411 քուակամը Յակոբ Սսեցիի քունաւորմամբ օպանձուելուն: Նրևանի թիւ 3876ի յիշատակարանն ալ գրուած «Թուակնութեանս Հայոց ՊԿԳ(1414) . . . ի հայրապետութեան տեառն Յակոբայ» կը յիշէ: Այսպէսով կարելի կ'ըլլայ պարզել ամբողջութիւնը Յակոբ Սսեցիի կաթողիկոսական ժամանակաշրջանին և նշանակել 1404էն 1414 . իրմէ վերջ Գրիգոր համնոդատ կաթողիկոս եղաւ սակայն դժբախտաբար որոշ չէ թէ երբ: Մամօք յիշատակարաններ 1414էն վերջ մինչև 1417 չեն յիշեր: 1417ին կը յիշուի «ի կաթողիկոսութիւն Սրտայ Գրիգորի» որ համնոդատ կոչուածն է:

ԹԻԻ 600

Ճ Ա Շ Ո Ց

1446

Թուղթ, բոլորգիր: Գլխաւոր յիշատակարան: «Փառք . . . Տէր Կարապետ կաթողիկոս ամենայն Հայոց, որ և փառաց արժանաւոր գրտեալ և անուն բարի ստացեալ և գործս Հրաշանս կատարեալ: Որով աստուածահայր փառա-

ւորեալ, և ըզթաղ արքայական սուրբ արփիւսուրչին մերոյ ի դուռն եղեալ և հրաշլի պատուով պրասկեալ և յաջորդ սուրբ Լուսաւորչին յաթոռ հաստատեալ, և վերբատին կրկին նորոգեալ զաթոռ մայրաքաղաքիս Կիլիկիոյ, և զհետ հետոց նախնեաց ընթացեալ, մաքրագարդ այցելուս և պատրիարդ առաքելաշնորհ սուրբ աթոռոյս հաստատեալ ի յաստուածաբնակ ուխտս Տէր Պաւղոսի որ կացի Հարաւակողմն քաղաքիս Սըսոյ՝ ընդ Հովանեաւ Վանկոյ սուրբ Նշանիս և սուրբ Աջոյն Գրիգորի մեր Լուսաւորչին և մարն տիրամար Աստուածածրնին Աննայի, յորոց անուն կառուցեալ կայ սուրբ եկեղեցի: Զոր նախնեացն Հետեոյ գտեալ մեծ պա(տ)րիարզն Տէր Կարապետ, Հանճարեղ և կորովամիտ, քաջ Հռետոր և վարդապետ աստուածաբանական անտարակոյս գիտող և խնդրող մեկնաւղ Հին և նոր աստուածաշունչ կաակարանաց, մանաւանդ առնող ուսուցող, տեսաճ իւրում նրմանելով և զարծաթ ի Հոգւոյ սեղանս արկանելով: Սա աստուածաբեալ այրս Տէր Կարապետ կաթողիկոս ք վերայ իւր անբաւ բարեացն և անժողանայի յիշատակացն, մանաւանդ տանն աստուծոյ, և նորին սպասուցն զարդարմանց ստացաւ զսուրբ մատենան աստուածային որ տարեգիրք կոչի յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց (տող մը պարապ) և եղբարն պարոն Առաքելին, և եղբար որդոցն Տէր Գրիգորին, և ամենայն արեան մերձաւորաց իւրոց: Արդ այս երջանիկ հայրապետս Տէր Կարապետ կաթողիկոս եկեալ ի Թրիսաթոյն և վերջստին հաստատեաց զսուրբ աթոռ Լուսաւորչիս ի մայրաքաղաքս Կիլիկիոյ գոր Ե(Ճ) ամ խաբանեալ մնաց՝ վասն անյայտ լինելոյ սուրբ Աջին մերոյ Լուսաւորչին: Եւ յետոյ դեալ նորոգեաց զսուրբ աթոռս: Եւ եկաւ զնաց յերուսաղէմ և երկրպագեաց սուրբ տեղեաց անուրինականաց քրիստոսի, և տեսեալ զամենայն պակասութիւն Հայոց վանացն սրբոյն Յակովբայ՝ զի յայնմ ժամանակի եկեղեցին Հայոց սուրբ Յակոբ ի ներքե պարտուց անկեալ կայր՝ և խաչ աւետարան, և շուրջառ ի ձեռս ալլաղեաց յաւանդ կային: Եւ անտի եկեալ Տէր Կարապետ կաթողիկոսն գնացեալ էջ յեղիպոտոս առ սուլթան Դահիրն. և մեծարեալ պատուեցաւ ի նմանէ՝ և առեալ իւրյայս մեծագինս, և պարգևս մեծամեծս՝ որպէս աւրին է թագաւորաց՝ առաւ պարգևս մեծամեծաց՝ ըստ արժանեացոյ: Եւ եկեալ կրրիին յերուսաղէմ և աղաւթեաց դեկեղեցին ի պարտուց՝ և զարուծիւնն ի յանարիւնաց: Եւ անտի եկեալ սեպահականեաց զսուրբ աթոռս Կիլիկիեացոց, ի սուրբ ուխտս Տէր Պողոսի գոր տէր աստուած վայելի տացէ նրմա զաթոռ և զաստուածաշունչ՝ զիրքս, և անջնջելի յիշատակ պահեսցէ նմա և ծնողաց իւրոց (պարապ տող մը) և եղբարն ստաքելի և եղբար որդւոյն Տէր Գրիգորի ամէն:

Արդ՝ զրեցաւ սուրբ մատենան աստուածային ձեռամբ գրչի Մինաս սարկաւադի ի յերիկրն Արապկերոյ ի մեծ հռչակաւոր ուխտն Փրկչին... ի Թրակականութեանս Հայկազան տումարի. 976(1446). ամի. ի հայրապետութեան Կիլիկիեացոց Տէր Կարապետի, և ի Թագաւորութեան Եղիպոտոսի սուլթան Դահիրի՝ ազգին մահմետականի...:

...զՄինաս սարկաւադ գծող զորոց և զծնաւոյսն իւր զՍուրբան և զՍէր խաթուն, և զեղբարն զԿուրապտին, և զՅովանէս՝ զՅոհաննես. և զՇահրիարն, 1 զգորն զԹանպաղիգն, և զամենայն արեան մերձաւորսն ամէն:

Արդ՝ ես Գրիգոր եպիսկոպոս Հարսընքէֆոյ՝ ետու զգրել զգիրքս քրեւորդոյն իմոյ՝ Մինաս սարկաւադին և ծաղկեցի և կապեցի ձեռամբ իմով և ետու Տէր Կարապետ կաթողիկոսին:

Զաշոցս մայիսեալս մաս կը կազմէր Անտոնեան միաբանութեան հռաւ-
 փածոյն: Լուսն իսաչիկեան իր Յիշատակարաններուն շարքին (1446) պակասա-
 ւոր և ետ ու առաջ հրատարակած է յիշատակարանէն մասեր:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

Ի ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ ՏԵԱՌՆ ԵՒ Ի Ս. ԵՒ Ի ԼՈՒՍԱՒՈՐ ՄԿՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵ(*)

Իսկ այն որ ասէ, եթէ ապա քաղցեալ, գայա ցուցանէ՝ և յորժամ կամեցաւ, Զի թէ որպէս դամենայն մարմին համարիս զնա, յառաջնում աւուրն, կամ յերկրորդում քաղցնոյր, որպէս Մովսէս, և Եղիա, բայց թէ կամ լիեալ էր նմա, և ոչ յայնմ էր քաղցեալ:

Եւ զիա՞րդ իմացաւ սատանայ զի քաղցեալ: Ամենայն մարմին յորժամ քաղցնու, կերպարան մարդոյն ազեղ ցուցանի յայն մարդկան, այնպէս և նա տրարեալ կամաւ, որով եցոյց սատանայի եթէ քաղցեալ է, այնու իմացաւ ըզքաղցն, որոց ճանաչելով ի կերպարանն, յառաջ մատուցեալ, ասէ. Եթէ որդի ես Աստուծոյ, ասա՝ զի քարինքս այսոքիկ Հաց լինիցին: Ոչ ասաց՝ եթէ որդի ես մարդոյ, վասնզի այն խորհէր իմանալ որ խ(ո)ռովեցուցանէր զնա, եթէ որդի ես Աստուծոյ՝ ասա և եթէ, Հրամայեա միայն, և զհետ գայցէ զործն հրամանաց քոց: Եթէ որդի ես Աստուծոյ, ասա, Հրամայեա և եթէ, Տէր ես, Հրաչ զործող ես բնութեանց, իշխանութիւն ունիս, ասա՝ և Հնուզանդեացին քեզ տարերքը: ոչ գոյր էութիւն, և արարեր, ո՞րչափ ես առաւել զիդեալքս փոփոխեւ կարասցես:

Եթէ որդի ես Աստուծոյ ասա քարանցղ, և Հաց լիցին: Խնդրէ իմանալ և տեսանել թէ որդի է Աստուծոյ, և այնու ջանայր ստուգել եթէ կարող է ըզքարինսն Հաց առնել, զի Հնար զնելով խափան լիցի մահուն և արդել, որով բնդ հօր և բնդ մարդկան զՀաշտութիւնն էր Հանդերձեալ առնել: Զի՞նչ ապա Քրիստոս, վասն զի զԱստուածութիւնն նորա կամեցաւ իմանալ սատանայ, խոնարհութեամբ ի մարդկարարն զիջանէ բան: Եւ քանզի նա գառաջին մարդն Աստուած լինելովն խաբեաց, մարդ եմ ասէ, և ոչ փափաքիմ ամբառնալ ի վեր քան ըզսահման մարդոյ և Աստուած լինել, քաղցեալ ստոյգ, այլ ոչ այնպէս զի քարինս Հաց առնելով յազեցայց:

Ո՞վ խորհրդոց խորին տնօրենութեան նորա, նա խորհեցաւ իմանալ թէ Աստուած իցէ, իսկ ինքն հաւան առնէր բանիւ, թէ [ոչ Հացիւ միայն ապրի] մարդ, այլ ամենայն բանիւ որ ելանէ ի բերանոյ Աստուծոյ: Եթէ որդի ես Աստուծոյ, ասա քարանցղ զի Հաց լինիցին: Այժմ զայդ ոչ զործեցից, այլ յորժամ կատարեալ ի գլուխ Հանից զտնօրէնութիւնն, և խաչես զնա, յայնժամ ի խորս անդնդոց առ քեզ դամ, ի տանն քում, զոր կամեցար շինել մահուամբ իմով, և անդ ցուցից քեզ զարդարութիւն իմ. ոչ ցուցանեմ այժմ, այլ ի խաչն և ի բռեռսն, զի յորժամ կարծես թէ յաղթեցի՝ յաղթիս. այժմ իբր զամենայն մարդ խօսիմ բնդ քեզ, զի կարծեսցես եթէ պէտք ունիմ լսել բանիցն Աստուծոյ:

Եւ բնդէ՞ր աս(ա)ց ցնա՝ եթէ ոչ Հացիւ միայն ապրի մարդ, վասն զի Աղամ ի դրախտի անդ՝ ի ձեռն կնոջն եկեր ի պտղոյն և անկաւ ի փառացն, և նա յանապատի անդ գառաջին զենն ոչ գտանէր, և ոչ պտուղ ինչ, որպէս ի զը-

(*) Սկիզբի մասը տեսնել Սիոն, 1975, էջ 245-250:

բախտին, որով պատրէր, նա՛ և ոչ ծառինչ, բա[յ]ց միայն ի քարանց: Ասացից արդ եթէ գայտոսիկ գործեացէ, Աստուած է Հաւատարի:

Իսկ Յիսուս իբրեւ լուաւ զտապեալսն առէ. Որ վասն որովայնամոլութեան մարդոյն առաջին արարիչս նորա մարդ եղէ: Եւ իստիւ նորա զիսորդ պատրեցայ ի քնն: Իսկ ստանալ իբրեւ իմացեալ զի չկարաց այնու պատրել, քան զի մարդկաբար խօսէր, խորամանկեալ առէ. Արդ եթէ մարդ է, և Աստուած ոչ իցէ, այսու փորձեցից զնա: Ամենայն բնութիւն մարդոյ աշխարհասէր է, և ցանկոցօղ փառաց, և թէ մարդ է՝ զայս ստոյգ արասցէ:

Հանէ ապա զնա ի լեռոն մի բարձր, ցուցանելով զամենայն թաղաւորութիւնս աշխարհի և զփառս նոցա, առէ. Այս ամենայն ինձ տուեալ է, և եթէ անկեալ երկիր պազանիցես ինձ, քեզ տաց զոսոս: Որով իմացեալ Քրիստոսի, զի անպիտութեամբ ո՛րպէս առ մարդ վարի առ նա, մարդկաբար արարեալ ըզպատասխանին, ամենայն մարդոյ՝ Աստուծո՛յ առէ պարտ է երկիր պապանել, զի զրեալ է, Տեառն Աստուծոյ քու՛մ երկիր պազանիցես, և թաղաւորութեան մահրկան Աստուած միայն՝ ունի իշխանութիւն, և ոչ զու:

Այսմ ամենայնիւ իբրեւ ստուգեաց ստատնայ եթէ մարդ է Հուսարտի, և ոչ կարասցէ յաղթել ինձ, երթեալ զրզուցից զտողովուրդն Հրէից, և զիշխանս և զգահանախս նոցա, որք հանապազօր չարութեամբ վարելով առ նա, ծարուիք ինին անպարտ արեան նորա: Եւ այնպէս զկնի ամաց երկց պատրաստեալ կամարար կամաց իւրոց զՅուդա, և եմուտ ի նա, զի բարեգործն ինքեան մատնեացէ նոցա, և զինեաց զնա Հակասակ նմա, որոյ կատարելով զղրեալսն ամենայն, եյ ի խաչ: Յորում ուրախանալով ստանալ կործեաց թէ՛ յաղթեցի, առէ. զօրացաւ սա նշանօք և արուեստիք, յինքն ձղել զտողովուրդս զայս, և տրդ յաղթելով սմա կապեցի, քեռեցի, չարչարեցի, խաչեցի, սպանի: Իբրեւ զայս ամենայն ի գլուխ հանեալ, կարծեաց եթէ յաղթեցի:

Մահուամբ նորա ինքն յաղթեցաւ զայ ի Յորդանան, և անդ իորտակեալ Բաթլիսա[ն]եցաւ զյուսի նորա, աղարացաւ, և որք որդիք էաք մեղաց, որդիք Աստուծոյ եղաք ի ձեռն աւագանին լուսոյ:

Յ Ո Ր Վ Ո Ր Ա Կ

Եւ արդ յորժամ որդիք եղաք մկրտութեամբն Քրիստոսի, և ծնունդք լուսոյ, պարտ է որդուցս Աստուծոյ, եղբարցս Քրիստոսի, րզկնի կամաց նորին Հետեւի, և զգործս լուսոյ գործել, վասն զի նոյն Հոգի և խնամք Հայրուկանն ձայնի՝ և ի մերն խոնարհի մկրտութիւն, զի ոչ եթէ ըստ ընտրութեան տուեալ լինի շնորհս այս, կամ ըստ իմաստութեան և ազգի պատաւականութեան, կամ ծերոց միայն, և մանկանց ոչ, կամ տղայոց և եթէ՝ և Հասարակաց ոչ, կամ արանց միայն, և կանանց ոչ, կամ քիշտանց առանձինն, և ռամկաց ոչ, կամ ապատաց յատուկ՝ և ծառայից ոչ, կամ գիտնականաց և եթէ՝ և տրգիտաց ոչ: Այլ առ Հասարակ ամենեցուն է պարգևս: Սոյնպէս և պատուիրան գործելոյն զգործս արդարութեան. զի որպէս աւագանն առերբ՝ Հասարակաց պարգեւեցաւ որդիութեան, շնորհացն բաշխարան, սոյնպէս և գործք արդարութեան լուսոյ ըստ շնորհին պահանջի յամենայն մարդկան:

Աւագանն Հասարակաց՝ և գործք լուսոյն նոյնպէս Հասարակաց: Եւ ստանալիս այս յառաջինն յայտնեալ կերպացաւ, և ո՛րք արդեօք, ի ծովն կարմիր, զիսորդ, որպէս ասեմ, և Պօղոս ուսուցանելով գրէ. Ոչ կամիմ, եղբարք, եթէ տգէտք իցէք քորհրդոյս, զի Հաքքն մեր ամենեքին ընդ ամպովն էին, և ամենեքեան ընդ ծովն անցին, և ամենեքեան ի Մովսէս մկրտեցան յամպն և ի

ծոփը, և ամենեքին զնոյն Հոգեւոր կերակուրն կերար, և ամենեքին զնոյն Հոգեւոր ըմպելին արբին:

Ձայա ամենայն ոչ վայրապար տաացեալ Պօղոս, այլ կարի յոյժ պիտաւ նազոյն, որով կամեցաւ զեկուցանել մեզ խորհրդիւ՝ և թէ բազում ազգակցութիւն գոյ Հնոյն ընդ նորոյս, և զի այն օրինակ էր շնորհաց և ճշարտութեանր, այսու կամեցաւ ցուցանել, զի զոր օրինակ յեկեղեցի, ի ծնունդ աւագանին, ոչ խնդրեացին ի միմեանց՝ ազատ և ծառայ, ոչ օտար և քաղաքացի, ոչ արդար և մեղաւոր, ոչ իմաստուն և անիմաստ, ոչ ծեր և երիտասարդ, ոչ իշխան և ոսմիկ, ոչ այր և կին, այլ ամ. Հասարակ, և ամ. անձն և բրնտթիւն, միասէս վայելիւցան: Եւ այսոսիկ առաւել մեզ քաջատուճութեան նշան. զի որպէս թագաւորն, որ ծիրանեօքն զարդարեալ է, և թագիւն պայծառացեալ, վայելէ ի շնորհս աւագանին, սոյնպէս և անարգն և աղքատ(այն), և ամենայն ոք ի փոքունց և ի վերջացելոց, զոյն օրինակաւ ցուցաւ, ի Հնուն. վասն զի ոչ կարէ ոք ասել՝ եթէ Մովսէս այլ ճանապարհաւ անց ընդ ծոփը, և Հրէայքն՝ այլ, և ոչ մեծատունն այլ իմն ճանապարհաւ և աղքատն այլ, և ոչ եթէ կանաք է ծոփը մկրտէին, և արքն յամպն: Այլ ամենեքին Մովսէսիւ առաջնորդելով, յամպն մկրտէին և ի ծոփը, որոց անցանելն ընդ ծոփը՝ օրինակ էր մկրտութեանր: Եւ պարտ էր զի նախ օրինակն անդ զբրոջմիւր, և ապա զինի ճշարտութեանս երկուր, զի զամենայն շնորհ նորոյս և ճշարտութեանս՝ Հինն օրինակեաց:

Զիս՝ որդ, օրպէս ասեմ, զոր օրինակ տեսանես ի պատկերադիրն, զի նշանադրեն նախ ի սիւնս և յորժուսն եկեղեցեաց դառաքեալսն, զմարդարէսն, զնահապետսն, և զու նկատելով ճանաչես դառաքեալն, կամ զմարդարէն. զի ընդ աղօտ կերպարանս իմն տեսանես, մինչ զայցէ ի վերայ երանդ դունոցն, և պայծառացուցանէ զստուերադիրն, և ապա ձգելով ի վերայ օպիտակ իմն դեղով, ճանաչին անուանքն: Դոյն օրինակ և զմիութեամբ զուգութիւն Հնոյն ընդ նորոյս. ի Պօղոսէ իմացաք ստուգիւ. զի անցանել որդւոցն Խարայէլի ընդ ծոփը օրինակ էր անցանելոյս մեր մկրտութեամբ աւագանին ընդ մեղացս ծով: Վասն զի ծոփը, յոր նորա, զաւագանին բերէր գտիպ, և ամպն որ ի վերայ՝ Բզկոցոյն Սրբոյ:

Մովսէս զիի. ազատութիւնն՝ որ ի փարաւունէ, զազատութիւնս մեր ի սատանայէ, նոքա անդ ամենեքեան, և մեք աստ ամենեքեան, նոքա յեղիպտացուոց փրկեալ, և մեք ի դիւաց, նոքա ի բարբարոսացն, և մեք ի մեղացն: Ընդ փարաւուն և կառքն իւր ի ջուրն ընկողմեալ, և աստ սատանայ և Հին մար. զըն յանցանաց, ի Յորդանան [ս]ուզեալ: Տեսի՞ք ազգակցութիւն Հնոյն ընդ նորոյս, այլ նորա քան զՀինն կարի վերադոյն, քանզի Հինն օրինակ էր ճշարտութեանս, և ոչ ճշարտութիւն: Չոր օրինակ, զի ոչ ասանց ստուերադիրն զեղազործ լինի, և դարձեալ նորոգելով պատկերին, ստուերադիրն ոչ երևի, նա և ոչ օտար ամենեկն օրինակն ի ճշարտութենէն. զի թէ օտարանայ՝ ապա օրինակ ոչ է: Եւ դարձեալ ոչ Հաւասարի ճշարտութեանն, զի օրինակ է, և թէ Հաւասարի, ապա ճշարտութիւն է՝ և ոչ օրինակ:

Ամենքեան ասէ՝ ի Մովսէս մկրտեցան յամպն և ի ծոփը, և ամենեքեան զնոյն Հոգեւոր կերակուրն կերան: Ի ժամուն յայն՝ յորում բացաւ ճանապարհ ծոփուն առաջի նոցա, Հրամայէր Մովսէս անցանել ամենեցուն ընդ նոր և ընդ սրահելի ճանապարհն, զոր ոչ երբեք տեսեալ էր ուրուք, և ոչ ակրնջօր տեսեալ, և ոչ ոտիւք կոխեալ, և նոքա վեհեթէին, զժուռաբէին, զողային, յառափէին, զոր տեսեալ սրբոյն՝ նախ ինքն մտեալ առաջի, և ապա ասեալ նոցա Հաւարձակութիւն, մտին զկնի:

Եւ աստ Քրիստոս նախ ինքն ընկալեալ զմկրտութիւնն, երաց սոփաւ միւլ ճանապարհ յարքայութիւն. նոքա Մովսիսիւ յանապատն առաջնորդեալք, և մեք Քրիստոսիւ յարքայութիւն. անդ նոքա Մովսիսիւ համարձակեալք ճանապարհ արարին ընդ ծոփն, և աստ մեք Քրիստոսիւ համարձակեալ ճանապարհ տոնեմք ընդ երկինս: Անդ զկնի ընդ ծոփն անցանելոյ, նախ Մովսէս ել յանապատն, և նոցա զմանանայն իլուցեալ զհոգևոր կերակուրն: Եւ աստ զկնի մկրտութեանն, Քրիստոս ել յերկինս, և կերակուր մկրտեցոց յինքն՝ զմարմին իւր պարզեալ, որպէս զբաւական իմն առ ինքն իլից մերոց, և առհաւատեալ նոցա՝ ելտնելով ի ջրոյն հոգևոր կերակրոյն պատրիստ սեղան, ուր ամենեքեան ընթանան, և մեք ելանելով յաւաղանէն, ի սրբութեանն յայն ընթանամք սեղան, ուր անսպառ և անծաւաղան կերակուր մարմինն է աստուածական: Նոքա բմպէին ի ըղիմանէ խոցուածոյ վիմին սպառաժ, և մեք ընպեմք ի վէժ սեղանոյն՝ զկենսական արեւն կողին անարատ:

Արդ որպէս նոքա ամենեքեան ընդ ծոփն անցին, զմի հոգևոր կերակուր կերան, և զմի հոգևոր ըմպելի արբին, նոյնպէս և այժմ ամենեքեան մեք մկրտեալքս յեկեղեցի աւաղանան, ի սուրբ և յանարատ մարմնոյ նորա վայելելոց եմք, ոչ մեծատուն առաւել և ոչ աղքատ նուազ: Նա և սուրբ և պատուական արինն նորա, միապէս եմք ճաշակելոց, որպէս անդ զմանանայն, և զվիմարուխ ջուրն առ հասարակ ամենեքեան վայելէին: Քանզի յարեան ոճանք ի մողովրդենէ անտի, և ազահել խորհեցան յաստուածապարզ և մանանայն, և նոյն ժամայն ազահեալ յորդուան դարձաւ: Վասն զի հասարակաց է պարզելուն, և ոչ առանձինն, և թուով մարդկան: Եւ զի մի կարծեսցեն՝ թէ բնական սոփորութեամբ ըղիմէին ըմբանանայն օղջ անսպառին, ի չարաթուն աւուր խափանիւր յիջանելոյ: զի ալամայ խափանելով պատիւ տացեն աւուրն: Դարձեալ և զամենայն տարերս ի սպասաւորութիւն ածէր նոցա, որպէս յետոյ առաքելոցն ցուցանելով նոքօք զամ. սքանչելիսս զօրութեան իւրոյ:

Զի ծոփն, որ նոցա ճանապարհ արարեալ անմիտ անցուցանէր, զկեղեցուացին ընկղմեալ սատակէր: Աւգն, որ ներհակ բարբարոսացն կտրկուտ արկանէր, նոցա յանապատին, զմանանայն ցօղէր: Երկիրն նշաւտացեաց նոցա մուն հոացուցանէր, և հոգմ հարաւոյ սոցա յորամարդ ընծայէր: Հաւառակորդացն ազգի, տին ի գիշեր փոխարկելու, և նոցա զամ. գիշերս սին լուսոյ ջահաւորէր: Որք ունէին յարբուլն շառաթուղին Նիդոս, ծարաւով պապակէին, և նոքա յանապատն անջրդի, վիմարուղիս ջուրք վայելէին: Զբարբարոցն զորոքն վանէին, և նոցա սկայիցն ազգք դիմահար լինել ոչ կարէին: Զայժմ ամենայնէ յուշ առնէր նոցա Պօղոս զի յամենայն վայելեսցեն, և չեղեն ընդունելիք:

Յ Ո Ր Դ Ո Ր Ա Կ

Արդ և մեք, որ քան զնոսա ի պարզեւ շնորհաց և ճմարտութեանս առաւել վայելեցաք, զնոյն իրաւունս և զդատաստան և առ մեզ տեսցուք արկեալ ի կիր, զի ոչ մկրտութիւնն, և ոչ հաղորդութիւնն տէրունոյն մարմնոյն, և ոչ ճաշակումն պատուական արեանն, և ոչ սեղանն սուրբ, և ոչ հաւատ Երբորդութեանն, և ոչ այլ ինչ յայսպիսեացս, չկարեն փրկել զմեզ յաւուրն ընտրութեան, եթէ ոչ կենցաղս մաքուրս և առաքինի վարս ձգեցուք ի մեզ: Քանզի Քրիստոս վասն մեղաւորաց մարմնացաւ, և մկրտեցաւ, և ոչ վասն արդարոց, և հաստատելով ինքեամբ զնոր հաւատս, եղ ի վերայ օրինացն ճշնոյ, նոր օրէնս, և ի վերայ պատուիրանացն առաջին, նոր պատուիրանս:

Եւ տես, օրէնքն առէր. մի չնար, և Քս. թէ՛ մի՛ ցանկար ամենեկին.

« Կա՛նչ գործել : Բարեք ասացեր, այլ վերագոյն է պահել քան զամենայն առաքինութեանց : Արդ եթէ ոք յափշտակեալ հանցէ զինչս զո, և չկարեն զարձուցանել, եթէ վշտանալով տրտմիս դու և անխժանես, զյափշտակեալն ոչ զարձուցիր, և ի վերայ կորստեան ընչիցն, յանցաւոր և պատուիրանազանց եղեր : Իսկ եթէ զոհանալով զկատուծս, օրհնես զնո՝ և ոչ անխժանես, զյափշտակեալն նորա՝ ի ձեռանէն Քրիստոսի հաղարապատիկ գտանիցես, ընդ որում և զարդալովիւնն . և որ յափշտակեաց դժոյսն՝ առցէ ընդ այնմ բիւրապատիկ տանջանս ժառանգելով ևս զհուրն անշիջանելի :

Եթէ անարդէ զքեզ և թշնամանէ, և դու զնա թշնամանելով նրմին նըման երևցիս, երկոքեանդ առհասարակ քմի կրեսնիք պատիժս : Իսկ եթէ դու զոհութեամբ տարեալ օրհնեսցես, նա առեալ անարդեացի յկատուծոյ, և դու պատուեալ մեծարեսցիս : Եթէ ոք չար առնելով քեզ զրկեսցէ յատիսս՝ դու յորժամ փոխարէն չարին չար հատուցանես, երկոքեանդ ի միասին դատապարտեալիք . ապա թէ փոխանակ չարին բարի հատուցանես նմա, դու Աստուծոյ նմանելով և պարտական տանջանաց զնա կացուցեր :

Տեսե՛ր սիրելի, եթէ զիա՛րդ կարացեր ի կեանս զո մեռուցանել զմարմինդ, և կատարել ըզպատուիրանսն Աստուծոյ, որով յերթալն զո անդ վայելիս զարքայութիւնն երկնից : Նա՛ և առանց նահատակութեան հնարաւոր է յատիսս նահատակացն վայելմանն և պսակացն արժանի լինել, և ևս առաւել քան զնոսա : Զիա՛րդ, որպէս ասեմ, նոքա տեսանելով զթշնամիսն՝ առ սակաւ մի ներեալ համբերեցին տանջանաց և արժանիք եղեն վայելման արքայութեանն :

Իսկ դու յիւրաքանչիւր աւուր նահատակութիւն կրես ի հարկաւոր ցանկութեանց, որ առ քեզ բնաւորեցան, որում եթէ ի դիմի հարկանելով յաղթես, նահատակութիւն կրեսցեր . որով որպէս Յովսէփ պսակեսցիս : Բռնադատէ զքեզ այստ ազահութեանն, և յարդեանց և ի ստացուածոց ոչ տացէ ծախել աղքատաց, և յաղթես նրմին, ահա նահատակութիւն հաւատի : Զրկէ ոք զքեզ և կամ սրպանէ յեղորաց լոց, և յազգականաց, և դու ամենայն աւուր տեսանելով զնա, զինէ զքեզ բնութիւնդ փոխարէն առնել նմա ըստ զործոց նորա, և դու պատերազմելով ընդ քեզ՝ յաղթես խորհրդոց չարին, ահա ամենայն աւուր նահատակիս, որով քան զմարտիրոսացն վերագոյն պատրաստեսցի քեզ պատիւ :

Քանզի ոչ լուաք երբեք զմարտիրոսս նման լինել Հօրն երկնաւորի, որպէս այսպիսեացս զործողաց բերանով իւրով ասաց . Եթէ նմառօք եղերուք Հօրն ձերոյ՝ որ յերկինս է : Որով զիս յորդորելով բանք տէրունեան Աւետարանին, և զայս համարձակեաց ասելոյ . ոչ դադարէի . զի որ մկրտութեամբն ուրր զարդարեալ է, և զերկու դառաքինութիւնս զայս յինքեան ձգեսցէ, գանիծիս : օրհնեսցէ, և առեկեացն բարի արացցէ, թէ բիւրապատիկ յանցանս զործեալ իցէ, առանց ապաշխատութեան [աշխատութեան?] ապաշխարութիւնս զամենայն քաւեաց, եթէ ոչ այլ ի նոյնն անկանիցի :

Եւ զայստիկ ջրխտոսեան շնորհն մեզ պարգէն, զի որքան Քրիստոս քան զՄովսէս է բարձրագոյն, և աւետարանս քան զՄովսէսն, իաչս քան զդաւաղանն, եկեղեցիս ջրխտոսեան քան զխորանն, մկրտութիւնս՝ որ ի Քո ., քան զթլփառութիւնն և զծովուն մկրտութիւն, կենաց հաց՝ քան զմանանայն, կուհաւոս աղբիւրն՝ քան զվիժահոս փութն : Սոյնպէս և քահանայք և ժողովուրդք նորոյս ջրխտոսեան հաւատոյս, փառաւորք և մեծամեծ[ք] քան զքահանայսն և

զժողովուրդս մոմսխեան եկեղեցւոյն : Վտանգի քահանայք նոցա , Մոմսխի աթոռակալք՝ և մերս քահանայք Քրիստոսի . ժողովուրդն այն՝ ծառայք Տեառն և վիճակ ժառանգութեան և վայելօղք երկրին աւետեաց . իսկ մերս ժողովուրդ , ոսղիք Աստուծոյ , և եղբարք Քրիստոսի և տաճարք Հոգւոյն Սրբոյ :

Ձորոց առնելոյ զՀրամանսն՝ ոչ եթէ յաստիսս երկիր աւետեաց և եթ յաւելիսսուք , այլ ընդ ալսմ և զխոստացեալ արքայութիւնն երկնից , որում ըզհրաւիր երանելւոյն՝ զալստեամբ առ մեզ Տեառն մերոյ և փրկչին Յի . Քրի . , և խոստամբ անսուտ քանի նորա , զոր առէ թէ՛ ուր եսն եմ՝ անդ և սլաշտօնեայն իմ եղիցի :

Եւ նմա ընդ Հօր իւրում , Հանդերձ Հոգւոյն Սրբոյ , փառք իշխանութիւն և . :

Հրատ . Ա . Յ . ՍՐՃՈՒՆԻ

(Շար . 9)

ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐՈՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ ԵՕԹՆԵԱԿԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԵՋ

Այս տարի, Եկեղեցիներու Միութեան աղօթաժողովներու յատկացուած ութ օրերը (18—25 Յունուար) երկու Կիրակիներու մէջն զուգադիպած ըլլալուն, արարողութիւններն ու հանդիսութիւնները կատարուեցան ճիշդ իրենց որոշեալ օրերուն:

Կիրակի, 18 Յունուար, մեր Ս. Մննդեան Ճրագալոյցի օրը, կէսօրէ առաջ, բիւզանդական ծէսով պատարագ մատուցուեցաւ Պրանչիկեաններու վանքի եկեղեցիին մէջ, Յոյն Կաթողիկոսներու Մեծաւորին կողմէ և խօսուեցաւ պատշաճ քարոզ: Բնական է որ Ս. Մննդեան տօնին առթիւ Հայեր չկարենային մասնակցիլ նմանապէս նոյն օր կէսօրէ ետք, Բեթղէհէմի կէս ճամբուն վրայ գտնուող ԹանՔուրի Էկումենիք կեդրոնին մէջ կատարուած միջ-համայնքային աղօթաժողովին:

Յաջորդ օր, Երկուշաբթի, 19 Յունուար, երեկոյեան ժամը Ծին, Լուսերականներու եկեղեցիին էր կարգը Հիւրընկալելու նմանօրինակ աղօթաժողով մը: Զանազան յարանուանութիւններէ բաղկացած կրօնական ու աշխարհիկ գողովուրդ լեցուցած էր նորոգուած սրահը եկեղեցիին և մէկ ժամ տևող արարողութեան մը ընթացքին, պերճանքէն, անդլերէն և արաբերէն լեզուներով եղան ընթերցուածներ ու աղօթքներ:

Ամենէն սրտագրաւ հաւաքոյթներէն մէկը եղաւ Երեքշաբթի, 20 Յունուարի ժամը Ծին, Պրանչիկեաններու վանքի եկեղեցիին մէջ կայացած աղօթաժողովը, որուն մասնակցութիւն բերաւ նաև Ս. Աթոռիս երկսեռ երգչախումբը՝ Պոլսի Երուսաղէմ գՏէրճի երկւցորդութեամբ: Իսկ Հիւրարար Ս. Քաղաք գտնուող Ս. Ուխտիս Միաբան և Միլանոյի Հոգ. Հովիւ Տ. Ժիրայր Վրդ. Թաչեան իր շնորհալի և բաժմ ձայնով մեներգեց «Սուրբ Աստուած»ը: Սնունքի երգեհոնահար Օկիւսթին Լամա նուագեց Պախի կրօնական երաժշտութիւնէն կտորներ: Եղան ընթերցումներ Փրանսերէն, իտալերէն, սպաներէն, անգլերէն, գերմաներէն և արաբերէն լեզուներով, Ս. Գրական հաստատածներէ: Հանդիսութեան աւարտին, ներկաներէն իւրաքանչիւրը իր մայրենի լեզուով արտասանեց Տէրունական աղօթքը:

Զորեքշաբթի, 21 Յունուար, քաղաքիս արևմտակողմը, Հրէական Թաւաճանքու մէջ գտնուող Եթովպական եկեղեցին լեցուն էր այլատեսակ զբոստոնեայ հաւատացեալներով, որոնք մէկ ու կէս ժամ ունկնդրեցին Եթովպական կրօնական երաժշտութեան ուրոյն Հրապոյրը, իր յաճախակի ու երբեմբն անսովոր ելիւններով:

Հինգշաբթի, 22 Յունուար, Սիոն լեւան Վերջին Ընթրիքի վերնատան մէջ էր հաւաքոյթը, որ թէև կարճ՝ բայց տպաւորիչ եղաւ, կատարուած ըլլալուն այն վայրին մէջ՝ ուր հաստատուած էր քրիստոնէական եկեղեցին, Պենտեկոստէի օրը: Յունաց ժառանգաւորաց երգչախումբը հանդէս եկաւ Հոգեգալտեան մեղիդիներով, եղան ընթերցումներ յունարէն և լատինրէն լեզուներով՝ Ս. Գիրքէն, որմէ ետք բոլորն ալ խմբուեցան Ս. Հոգիի մատուռին մէջ, ուր անձնական խոկումի և խորհրդածութեան պահէ մը ետք բոլորը միմեկեան հոգեպէս լիացած:

Ուրբաթ, 23 Յունուար, մերն էր կարգը կազմակերպելու նմանօրինակ աղօթատոգով մը, որ տեղի ունեցաւ երեկոյան մթնշաղիին, Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի պլաշտոցող գունագեղ կանթեղներու աղօտ բայց խորհրդաւոր լոյսերուն մէջ:

Այս տարի, Ս. Աթոռիս վարչութիւնը կարգադրած էր որ արարողութեան մեծագոյն բաժինը բաղկանայ խաղաղական ժամերգութեան աղօթքներէն ու մեղեդիներէն: Մեծ պահոց օրերուն յատուկ այս ժամառացութիւնը ունի ինքնատիպ չեղտ ու խորհրդաւորութիւն՝ հոգիները առնինքնող:

Լուսերականներու Երէց Փրօփսթ Հէմուք Կլաթթէ բացումը կատարեց դերմանեղէն «Հայր մեր»ով: Մէջընդմէջ Հանդէս եկան Հայր Քլայվ Հէնտֆրըտ՝ անգլերէն և Ֆրանչիսկեան Հայր Իկնադիօ Մանչինի՝ Ֆրանսերէն Ս. Գրական ընթերցումներով: Հոգւ. Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գարիկեան, օրուան քարոզիչը, անգլերէն լեզուով ներկայացուց Հայ Ժողովուրդը իր մօտաւոր անցեալի արեւմտա պատմութեամբ ու քրիստոնէական եկեղեցիին իր բերած անգնահատելի մշակութային և այլ նպաստներով:

Ս. Աթոռիս երկսեռ երգչախումբին կողմէ երգուած քառաձայն «Հայր մեր»էն ետք, Արշիմանտրիթ Գօրնէլլուս Ռօտուսաքիս յունարէն լեզուով փակումը ըրաւ յոյս արտադրաւ այս երեկոյթին:

Շաբաթ, 24 Յունուար, զանազան յարանուանութիւններէ անձեր, մասնաւորաբար կղերական, Ս. Յարութեան Տաճար իջնելով, մասնակցեցան Գողգոթայի վրայ պաշտուած Յունաց կիրակմուտքի Հսկման արարողութեան, վայելիլով բիւզանդական հոգեգրաւ մեղեդիները:

Եզրափակիչ հանդիսութիւնը տեղի ունեցաւ, ուրիշ տարիներու նման, Շմիթ Աղջկանց վարժարանին մէջ, Կիրակի, 25 Յունուարի երեկոյան: Որոշեալ ժամէն առաջ իսկ, ամէն սեռէ ու յարանուանութենէ բաղկացած բազմութիւն մը գրաւած էր սրահին բոլոր աթոռները:

Աղօթատոգով մը ըլլալէ աւելի կրօնական համերգ մըն էր եղածը, որուն իրենց մասնակցութիւնը բերին յաջորդաբար Ֆրանչիսկեաններու, Յունաց Դպրեմանքի, Աւետարանական Լուսերականներու, Յոյն Ագաթ Ս. Յակոբ եկեղեցիի, Ֆրէրներու Երկրդ. վարժարանի, մեր երկսեռ երգչախումբի, Մեթովպական (երկու սարկաւազներէ բաղկացած) և Բեթղեհէմէն ժամանած Սալէզիաններու երգչախումբերը: Մեր երգչախումբը կը զեկավարէր Ս. Աթոռի դպրապետ Պր. Սահակ Գալայճեան: Հրանդ Սրկ. Շէրպէթեան մեներգեց «Մայրենի լեզու»ն: Տիկ. Նազիկ Պասմաճեան իր շնորհալի ձայնով մեներգեց «Ղարաբաղի եղնիկ»ը: Իսկ երգչախումբը հանդէս եկաւ «Սուրբ սուրբ» և «Քրիստոս պատարագեալ» Ս. Պատարագի հատուածներու երգեցողութեամբ, որոնք խանդավառ ծափեր խլեցին բազմահարկը ունկնդիրներէն:

Գօլէճի տնօրէնը իր փակման խօսքին մէջ շնորհակալութիւն յայտնելէ ետք հանդիսութեան բոլոր մասնակցողներուն, իր գունակութիւնը յայտնեց մանաւանդ էկումենիք այն ոգիին, իրարահասակացողութեան ու համերաշխութեան այն մթնոլորտին մասին՝ որով տողորուած էին զանազան յարանուանութեանց պատկանող անձնաւորութիւններ՝ ամբողջ շաբթուան մը ընթացքին, և որուն յարատուումով միայն կարելի պիտի ըլլայ իրականացնել փոխադարձ սիրոյ ու յարգանքի վրայ հիմնուած եկեղեցիներու մերձեցման ու ի վերջոյ միութեան գեղեցիկ հեռանկարը:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ

Ն Ե Ր Ս Է Ն

* Կիր. 1 Փետր.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ժիրայր Վրդ. Թաշճեան, որ քարոզեց՝ խօսելով քրիստոնէական հաւատքի և պարտաճանաչութեան զգացումին վրայ:

* Եր. 7 Փետր.— Ս. Հայրապետացն Աթանասի և Կիրղի: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Կիր. 8 Փետր.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Զարութեան Տաճարի մեր վերնատան մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Եր. 14 Փետր.— Ս. Գրիգորի Աստուածաբանին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Թուրքն Արդ. Յովակիմեան:

* Կիր. 15 Փետր.— Բարեկենդան Առաջաւորի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուշարեան:

— Նոր Երուսաղէմի Ս. Գրիգոր Լուսատրիչ եկեղեցիին մէջ ևս Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

* Որ. 20 Փետր.— Յիշատակ Յովնանու մարգարէին: Առաջօրուն, Մայր Տաճարին մէջ կատարուեցաւ ընթերցումը Յովնանու Մարգարէութեան Գրքին:

— Ս. Սարգիսի ճախատօնակին ի Ս. Յակոբ ճախագահեց Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ապանեան:

* Եր. 21 Փետր.— Ս. Սարգսի Զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Սարգիսի հնադարեան մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան: Ս. Պատարագէն ետք, ընկալեալ տոբորութեան համաձայն, կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ հանգուցեալ մեծանուն բարերար Գաղուստ Կիլիպէնկեանի հօր՝ Սարգիսի հոգւոյն համար:

* Կիր. 22 Փետր.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Զարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սևան Վրդ. Ղարիպեան:

* Եշ. 26 Փետր.— Տեսնենդառաջի մեծահանդէս ճախատօնակին և անոր յաջորդող «Անդատան»-ին և մոմափառութեան արարողութիւններուն ճախագահեց Գերշ. Տ. Ծահէ Արքեպս. Աճէմեան:

— Իրիկնադէմին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած «Եկեցե՛ք»ի և Հակման կարգերուն նախագահեց Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գաբրիէան:

— Գիշերը, հակառակ անընդհատ տեղացող անձրևին և փոթորիկին, Ժառանգատրաց Վարժարանի դաշտին վրայ կը վառէր Տեառնընդառաջի աւանդական կրակը:

* Որ. 27 Փետր.— Տեառնընդառաջ: Օրուան հանդիսատր Ս. Պատարագը Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպս. Աճեմեան:

* Ըր. 28 Փետր.— Իսահակալ Պարթևի հալլապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան:

* Կիր. 29 Փետր.— Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուդարեան:

* Դշ. 3 Մարտ.— Վարդանանց հանդիսատր նախատօնակին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Ամեն. Պատրիարք Ս. Հայրը:

* Եշ. 4 Մարտ.— Ս. Վարդանանց զօրավարացն մերոց 1038 վկայիցն (Յիշատակ մեռելոց և տօն ազգային): Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ պատարագեց, ըստ սովորութեան, Ժառնգ. Վարժարանի և Ընծայարանի Փոխ-Տեսուչը՝ Հոգշ. Տ. Նորհան Վրդ. Մանուկեան (այս տօնը Ս. Աթոռիս մէջ ճանչցուած է որպէս տօնը Ժառանգատր սաներուն): Հոգշ. Հայրը քարոզեց, Վարդանանց ոգորումէն քարոյական դասեր հանելով ներկայ սերունդին և Ժառանգատր սաներուն: Քարոզէն ետք, Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպս. Աճեմեանի նախագահութեամբ կատարուեցաւ «Հալլապետական Մաղթանք»՝ Ն. Ս. Օ. Ամենայն Հայոց Տ. Ս. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսի անունն տօնին առիթով, իսկ Ս. Պատարագէն ետք՝ հոգեհանգստեան պաշտօն՝ նախագահութեամբ Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեանի:

* Որ. 5 Մարտ.— Իրաւական սովորութեան համաձայն, Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ Ասորիներու Ս. Մարկոս Անտարանիչի եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Նորհան Վրդ. Մանուկեան: Ս. Պատարագէն ետք Միաբանութիւնը պատուասիրուեցաւ Ասորիներու Գերշ. Եպիսկոպոսէն: Երթորոշրձի թափօրները գլխաւորեց Գերշ. Տ. Ծափէ Արքեպս. Աճեմեան:

* Ըր. 6 Մարտ.— Կ. Պոլսոյ Ս. Ժողովոյն (381): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Գլխադրի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Հարիպեան:

— Երեկոյեան ժամերգութեան ընթացքին, ըստ սովորութեան, Մայր Տաճարի խորաններն ու գլխատր սրբանկարները վարագորտուեցան:

* Կիր. 7 Մարտ.— Բուն Բարեկենդան: Փակեալ խորանի Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պայրամեան: Դպրապետի պաշտօնը կը վարէր Հոգշ. Տ. Կիւրեղ Մ. Վրդ. Գաբրիէան:

* Դշ. 10 Մարտ.— Սկիզբն կարգաց Մեծի Պահոց: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ «Արևագայ»ի առաջին ժամերգութիւնը, իսկ կէսօրէ ետք՝ «Խաղաղական» առաջին ժամերգութիւնը:

* Որ. 12 Մարտ.— Նախատօնակը պաշտուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցիին մէջ, որ Զեռագրատունն է Ս. Աթոռիս: Հանդիսապետն էր Զեռագրատան Տեսուչը՝ Գերշ. Տ. Նորայր Արքեպս. Պողարեան:

* Շք. 13 Մարտ.— Ս. Թեոդորոսի Զօրավարին: Ս. Պատարագը մատուցունցաւ Ս. Թորոս եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան:

— Կէսօրէ ետք, վաղուան Արտաքսման Կիրակիի առիթով, Լուսարարապետ Գեղշ. Տ. Հայրիկ Արքեպս. Ասլանեանի գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը «Հրաշափառ»ով մուտք գործեց Ս. Զարութեան Տաճար, ուր պաշտօնեացան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու նախատօնակը վերնատան մեր մատուռին մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական սրբավայրերու այցելութեան հաճդիսաւոր թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրապետն էր Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալքամեան:

* Կիր. 14 Մարտ.— Արտաքսման Կիրակի: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտօնեցան Ս. Զարութեան Տաճարի վերնատան մեր մատուռին մէջ, ուր և մատուցուեցաւ Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտարեան: Ապա կատարուեցաւ երրադարձ մեծահանդէս թափօր՝ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Պատանաւորիին շուրջ, գլխաւորութեամբ Լուսարարապետ Գեղշ. Տ. Հայրիկ Արքեպիսկոպոսի: Թափօրականներ կ'երգէին Աղակերպութեան շարականներ:

* Գշ. 16 Մարտ.— Երեկոյեան Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ Մեծ Պահոց «Եկեղեց»ի առաջին արարողութիւնը:

* Եշ. 18 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց և քարոզեց Հոգշ. Տ. Կիրեղ Ծ. Վրդ. Գաբրիէան, բնաբան ունենալով «Այս ազգ ոչ ելանէ քայց միայն պահօք և աղօթիք». քացատրեց Պահքի ծագման ու զարգացման պարագաները, նախաքրիստոնէական շրջանէն մինչև մեր օրերը:

* Շք. 20 Մարտ.— Ս. Կիրոյի Երուսաղիմայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի աւանդատան Ս. Կիրոյի սեղանին վրայ, որուն տակ ցոյց կը տրուի այն աւագանը՝ ուր Ս. Կիրեղ Հայրապետ 851 թուին, Ս. Խաչի երևման օրը, բազմաթիւ նորադարձներ մկրտած է: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Նորհան Վրդ. Մանուկեան:

* Կիր. 21 Մարտ.— Անառակին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցիին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Ասպետ Արդ. Պալեան: Քարոզեց Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալքամեան, խօսելով ճշմարիտ քարեկամութեան մասին և մեկնաբանելով Անառակի անտարանական առակը:

* Գշ. 23 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզեց Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալքամեան, խօսելով լեռներու կարևորութեան մասին թէ՛ Հին և թէ՛ Նոր Ռիստերու մէջ: Մատնանշեց Սինա և Թաքոր լեռները, և Գողգոթայի բլուրը՝ ուր կատարուեցան կրօնից պատմութեան գլխաւոր դրոշմները:

* Եշ. 25 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Յակոբ նախագահեց Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալքամեան:

* Շք. 27 Մարտ.— Ս. Յովհաննու Երուսաղիմայ Հայրապետին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Գլխադիրի մատուռին մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Դարիպեան:

* Կիր. 28 Մարտ.— Տնտեսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Աստուածածնայ խորանին վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գեղարդ Արդ. Տաւուտարեան: Քարոզեց Հոգշ. Տ. Կորիւն Ծ. Վրդ. Մանուկեան, մեկնաբանելով Տնտեսի անտարանական առակը:

* Գշ. 30 Մարտ.— Իրիկուան Հսկումին ի Ս. Հրեշտակապետ նախագահեց Հոգշ. Տ. Հայկասեր Վրդ. Պալքամեան:

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Յ

«ՄԻՈՆ»Ի ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆ ՈՒ ԿԻՒԼՊԵՆԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ

ԵՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀՅՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՑԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Ներսէ Շնորհալի — Առաւածաբան է էքիմէնիստ — Գրեց՝ Արամ Վրդ. Գէշիշեան: Անթիլիաս, արտատպւած Հասկիէն, 1973, Նոյմ.-Գեղեւ. էջ 15:
Հերհում Հէլմիածին — Հակաբռնի Դիրքեում — Գրաբան: Անթիլիաս, Առանձնատպ կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան Գաղտնական Ամսագիր Հասկի ԽՅ. Տարի, 1974, Մարտ-Ապրիլ Թիւն, էջ 15:

Յաղասաց Մարտիրոս Արքեպիսկոպոս Ռաճմանցի (Կեանքն ու Գործունէութիւնը) — Վարդան Ծ. Վրդ. Տէմիրճեան: Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսութեան Հայաց Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, 1974, էջ 189:

Թառնական Դեմիր — Նշան Գէշիկթաշլեան: Հրատարակ. Գէորգ Մելիտիսեցի Գրական Մրցանակի: Խմբագիր՝ Գոլոս Սնայեան: Անթիլիաս, Տպ. ըստ Նախորդին, 1969, էջ 1140:

Սուրբ Էլմիածին Միաբանութեան Գրական-Ներպական Գործունէութիւնը և Մայր Աթոռի Տպարանը — Արտակ Ծպ. Մարտեանց: Առանձնատպ լէլմիածին Ամսագրի 1972 Թ. Դ. - ԺԲ. Համարներէր: Հրատարակութեան պատրաստումը, Ներածութիւնը, Ժանթագրութիւնները և յաւելումներ՝ Սուրեն Բուլանջեան և Արթուր Հատիսեան: Էլմիածին, Մայր Աթոռայ Տպարան, 1973, էջ 182:

Բանբեր Մանեմաղարանի Թիւ 11: Երևան, Հայկական ՍՍՀ Գիտութիւններ Ակադեմիայի Հրատարակչութիւն, 1973, էջ 437:

Պապարանութիւն — Հ. Մանուէլ Գալուսի: Վնետիկ, Ս. Ղազար, 1899, էջ 308:
Հաւարանութիւն — Հ. Յակոբ Վ. Տիրոյեան: Վնետիկ, Ս. Ղազար, 1921, էջ 172:
Արշայոյս — Տարեգիրք 1922 Տարւոյ: էջ 158:

Դիդակտիկ Խաղեր Մանկապարտէզների Համար — Կազմեց է մշակեց՝ Գ. Գոլոսեան: Երևան, Հայկատեամանկրատ, 1901, էջ 62:

Ապու Ռ. Խայիմի (Փանդաղիա) նմանողութեամբ Աբրահամ Մանուկի: Գրեց՝ Խաչատուր: Գէորգ, Հրատարակչութիւն ՀՅԻ Սուրիոյ և Լիբանանի Կեդրոնական Վարչութեան: էջ 20:

Հայոց Պատմութիւն — Ծ. Տարի (Բ. Տարի, Միջին շրջան) — Սիմոն Սիմոնեան: Ծ. Տպագրութիւն: Հրատ. Սեւան Հրատարակչ. Տան, Գէորգ, 1960, էջ 158:
Կեանքի Մէջ — Հրատ. Մարտ: Հայէպ, Տպ. Արարա Խանտէ, 1934, էջ 2Բ0:
Սեւան, Ընթերցարան — Ծ. Տարի. Վնետիկ, Ս. Ղազար, 1948, էջ 259:

Կոմիտաս Վարդապետի Հոգեւոր և Աշխարհիկ Գաղափարումներ — Կ. Գալիս, Տպգր. Վահրամ Տէր-Ներսիսեան, 1927:

Հայր և Որդի (Վեպակներ, Գաղափարներ, Լեզուներ) — Հմայեակ Սիրան: Երևան, Հայպետհրատ, 1946, էջ 3Բ2:

Հայոց Անճամանների Բառարան (Հատոր Բ.) — Հ. Անտեան: Երևան, Գետական Համալսարանի Հրատարակչութիւն, 1944, էջ 682:

Սո Տեսայ Յեր-Ջորի Դոնիսը — Երևանի Գէորգ, Տպ. Սեւան, 1966, էջ 64:
Հայաստանի Կաթողիկոսները Հայրենական Մեծ Պատերազմին — Խմբագրութեամբ՝ Ա. Գալուսեանեան: Կազմեց՝ Ս. Գաղափարեան: Երևան, Հայպետհրատ, 1944, էջ 137:

Everyday Domestic Science and Hygiene — By I. C. Joslin and P. M. Taylor. London, Macmillan & Co. Ltd., 1942, pp. 532.

A Man of Forty — By Gerald Bullett. Guild Books No. S 106. London, published for the British Publishers Guild by J. M. Dent and Sons Ltd., 1944, pp. 168.

Approach to English Literature — By Harry Bell. Designed and illustrated by Alex Bennett. Edinburgh and London, published by W. & R. Chambers Ltd., 1965, pp. 256.

George Muller (The Modern Apostle of Faith) — By Frederick G. Warne. With Portrait of Mr. George Muller taken on his 90th Birthday and other Illustrations. 5th Edition.. Copyright. Bristol, Burleigh Ltd.; London, S. W. Partridge & Co., 1898, pp. 243 + 32

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		
Հայ Սփիւռքը և Փոքրամասնութիւններու Ողբերգութիւնը	Ե.	38
ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ		
Տեղիք Աստուածաբանութեան	ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ	43
ԿՐՕՆԱԿԱՆ		
Պահքը	Ե.	48
Աստուծային Նախախնամութիւն	Ն. ԱՐՔԵՊՍ. ՊՈՂԱՐԵԱՆ	52
ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ		
Սասունցիների Պարը	ԳԷՈՐԳ ԷՄԻՆ	53
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
Յակոբ Դպիր	Ն. ԱՐՔԵՊՍ. ԾՈՎԱԿԱՆ	58
Աւետարանացոյց	Յ. Ս. ԱՆԱՍԵԱՆ	59
ՊԱՏՄԱԿԱՆ		
Ուրուագծեր Հայոց Վանքերին կից Վարդապե- տարանների Պատմութիւնից	ՎԱՀԱՆ ԵՊՍ. ՏԵՐԵԱՆ	62
ՉԵՌԱԳՐԱԿԱՆ		
Քանի մը Յիշատակարաններ Տըպլինի Սըր Չէսդր Պիդիի Հաւաքածոյէն	Յ. ԶԻՒՐՏԵԱՆ	67
ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ		
Ի Յայտնութիւն Տեառն և Ի Ս. և Ի Լուսաւոր Մկրտութիւնն	Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ	70
Եկեղեցիներու Միութեան Եօթնեակը Երուսաղէմի մէջ		77
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ		
Եկեղեցականք - Բեմականք		79
ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ		
Ճանկ «Սիոն»ի Խմբագրութեան և Գ. Կիլպէնկեան Մատենադարանին կողմէ Ստացուած Գիրքերու		82
Բովանդակութիւն		83

C O N T E N T S

EDITORIAL

The Armenian Diaspora and the tragedy of the minorities	<i>Y.</i>	38
--	-----------	----

THEOLOGY

Rudiments of Theology	<i>Archbp. Maghakia Ormanian</i>	43
-----------------------	----------------------------------	----

RELIGION

The Lent	<i>Y.</i>	48
Divine Providence	<i>Archbp. Norayr Bogharian</i>	52

POETRY

The Dance of the Sassoun people	<i>Kevork Emin</i>	53
---------------------------------	--------------------	----

PHILOLOGY

The Scribe Hagop	<i>Archbp. N. Dzovagan</i>	58
On Bible readings	<i>H. S. Anassian</i>	59

HISTORY

On the history of Armenian Theological Schools	<i>Bp. Vahan Derian</i>	62
---	-------------------------	----

MANUSCRIPTS

Some colophons from the Sir Chester Bitty collection	<i>H. Kurdian</i>	67
---	-------------------	----

PHILOLOGY

Eulogy	<i>Ed. A. H. Serjouni</i>	70
--------	---------------------------	----

The Ecumenical week of prayers in Jerusalem		77
---	--	----

Monthly news from the Armenian Patriarchate		79
---	--	----

Contents		84
----------	--	----

Yearly subscription: 10 U. S. Dollars
All correspondence should be addressed to:
Ara Kalsydjian, The St. James Press
P. O. Box 14001, Jerusalem — Israel